

**Univerzita Karlova v Praze
Právnická fakulta**

POSTPENITENCIÁRNÍ ZACHÁZENÍ A PREVENCE RECIDIVY

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: JUDr. Rudolf Vokoun, CSc.
Katedra: trestního práva
Jméno diplomanta: Luděk Hrnčíř
Ročník: 5.
Adresa: Pod Pekařkou 12, 147 00 Praha 4
Datum vypracování práce: 5. září 2008

Čestné prohlášení:

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracoval samostatně za použití zdrojů a literatury v ní uvedených.

V Praze dne 5. září 2008

Podpis

Obsah

Úvod.....	3
1. Právní předpisy související s prevencí recidivy, penitenciárním a postpenitenciárním zacházením.....	5
1.1 Prameny práva v ČR.....	5
1.2. Relevantní mezinárodní dokumenty.....	8
1.3 Prevence recidivy de lege ferenda.....	9
2. Recidiva.....	11
2.1 Pojem recidiva.....	11
2.2 Recidiva mimo rámec trestního práva.....	13
2.3 Příčiny recidivy.....	14
2.4 Pachatel trestného činu.....	23
2.5 Sledování stavu a vývoje recidivy v ČR.....	25
2.6 Prevence recidivy.....	26
3. Kontinuální sociální péče.....	29
3.1 Kontinuální sociální péče.....	29
4. Penitenciární působení.....	31
4.1 Penitenciární působení.....	31
4.2 Programy zacházení.....	34
4.3 Výstupní oddělení věznic.....	39
4.4 Sociální pracovník Vězeňské služby ČR.....	41
4.5 Alternativy trestu odnětí svobody.....	41
4.6.1 Výchovná opatření vycházející ze zákona o soudnictví ve věcech mládeže.....	46
5. Postpenitenciární zacházení.....	48
5. 1 Postpenitenciární zacházení.....	48
5.2 Pojem postpenitenciárního zacházení.....	49
5.3 Povinné postpenitenciární zacházení.....	49
5.4 Úředník Probační a mediační služby.....	53
5.5 Postpenitenciární péče.....	54
6. Aktuální projekty související s problematikou prevence recidivy a postpenitenciárního zacházení.....	61
6.1 Rozvoj a financování projektů.....	61
Probační program Právo pro každý den.....	62
6.3 Příklady dalších zajímavých projektů.....	66
7. Zhodnocení a možnosti změny.....	68
Závěr.....	70
Seznam literatury:.....	71

Úvod

Postpenitenciární péče o pachatele trestných činů je dovršením procesu ochrany společnosti realizovaného trestním právem. Samotné spáchání trestného činu je znamením toho, že selhává primární funkce trestního práva, kterou je předcházení trestné činnosti. Nastupuje postih ve formě trestu stanoveného trestním zákonem. V účelu trestání se odráží zájem společnosti na tom, aby pachatel trestného činu znovu v nelegální činnosti nepokračoval, aby se nevracel coby recidivující pachatel. Významnou součástí účelu trestání je tedy jeho výchovná a resocializační složka. Ta se neobejde bez prostředků podporujících návrat do běžného života, tedy bez pomoci společnosti k tomuto návratu. Nastavení principů takové podpory je nezbytným předpokladem pro snižování kriminality a znakem moderní demokratické společnosti.

Je to právě trestní právo, které svými prostředky nejcitelněji zasahuje do práv a svobod jedince. Trestní represe je subsidiární vůči ostatním právním řešením a případná trestní sankce představuje až poslední možnost ochrany společnosti. Následky trestání tak logicky musí významně ovlivnit každého, kdo se dostane do střetu s nástroji trestního práva. Je zřejmé, že nejcitelnější zásah představují tresty spojené s odnětím svobody. Odsouzený ztrácí kontakt se světem, jsou zpřetrhány jeho sociální vazby, minimalizují se možnosti jeho finančních příjmů. Po skončení tohoto trestu je proto více než žádoucí potřeba důsledné a cílené práce s odsouzeným. V kontextu s uvedenými skutečností by ovšem nemělo být zapomínáno ani na negativa ostatních trestů. Zejména v českém prostředí, kde v důsledku historicky daného odporu z kontaktu s jakoukoli státní mocí nebo soudním řešením, je již na obviněného často pohlíženo jako na odsouzeného. Samotné vyšetřování trestného činu nebo jeho projednávání před soudem má pro danou osobu stigmatizující charakter v očích jak přátel a známých, tak i širší veřejnosti.

Postpenitenciární péče zůstávala dlouhou dobu na okraji zájmu. Ani v odborné literatuře nenalezeme v tématice postpenitenciárního zacházení a prevence recidivy v naší zemi velkou tradici. S ohledem na tyto skutečnosti se nelze divit, že ani praktické fungování či výsledky nejsou nijak ohromující. Situace se nicméně lepší, a obzvláště po roce 2000 se intenzita aktivit zvyšuje. Účelem této práce je shrnout teoretické

poznatky týkající se dané problematiky, nahlédnout do praxe a nastítnit jak skutečný tak i možný vývoj směřování terciárních preventivních aktivit.

1. Právní předpisy související s prevencí recidivy, penitenciárním a postpenitenciárním zacházením

1.1 Prameny práva v ČR

Komplexní právní úpravu obsahující opatření směřující k prevenci recidivy v našem právním řádu nenalezneme. To může spočívat za prvé ve skutečnosti, že jedná o značně rozsáhlou problematiku, vyžadující zohlednění mnoha různých úhlů pohledu (mimo právního také kriminologický, psychologický, sociologický, penologický a další), jež nelze obsáhnout obecnými normami právními. Druhou stranou problému zůstává, že zde v minulosti nebyla, v současnosti vesměs chybí, a směrem k budoucnosti teprve pomalu vzniká jasná koncepce práce s pachateli trestných činů. O normách upravující relevantní tematiku lze tedy napsat následující.

První zastavení nelze udělat jinde, než u **Trestního zákona, tedy zákona č. 140/1961 Sb.** Nedá se očekávat, že by v tomto základním trestním kodexu našeho práva byly snad stanoveny nějaké konkrétní postupy. Nesporně důležitý je ovšem základní princip pro fungování celého penitenciárního i postpenitenciárního zacházení. Nalezneme jej v ustanovení §23 tohoto zákona, jež stanoví účel trestu. Jako jeho nezbytnou součást uznává zákon výchovu pachatele k tomu, aby vedl řádný život. Minimálním požadavkem z toho plynoucím je tedy ovlivnění odsouzeného, aby nepáchal další trestnou činnost. Součástí výchovy pachatele pak musí být zjevně i zajištění podmínek pro jeho další fungování ve společnosti.

S ohledem na odborné působení na pachatele trestné činnosti nejsou nezajímavé ani §39 a následující, které upravují zásady zařazování odsouzených do jednotlivých typů věznic a rozlišení, zda již pachatelé byli ve výkonu trestu odnětí svobody či nikoliv.

Společně se vznikem nového subjektu působícím v oblasti dohledu nad pachatelem, Probační a mediační služby, přibyla do trestního zákona ustanovení §26a a §26b. Stanoví povinnosti pachatele v případě povinně stanoveného dohledu a dávají tak samotný základ významné části činnosti Probační a mediční služby. Na tato ustanovení odkazuje i §63, základní pilíř institutu, odborně nazývaného jako parole. Další úprava uvedené problematiky je kromě těchto základních ustanovení ponechána zvláštnímu zákonu.

Ve výčtu jmenujme i ustanovení §34 písm.k) trestního zákona a vymezení recidivy jako přitěžující okolnosti. V této souvislosti zmiňme i kvalifikovanou formy recidivy v §41, a to s poznámkou, že o obou ustanoveních bude více pojednáno v dalším textu týkajícím se recidivy samotné.

Druhou normou, o kterou se opírá naše trestní právo, je **zákon č. 141/1961 Sb. Trestní řád**. V souvislosti s postpenitenciární problematikou bude důležitá především část o vykonávacím řízení v hlavě dvacáté první. Jako na významná ustanovení lze upozornit například na §331 a následující reprezentující nezbytnou motivační složku výkonu trestů. K účinné převýchově pachatele jistě napomáhá i veškerá úprava vyžadující okamžité uskutečnění trestu a provedení jeho výkonu bez přerušování. Samotný trestní řád dává v řadě paragrafů (§331, §350, §350a, §369) již také prostor působnosti zájmovým sdružením občanů. Tato sdružení, jak bude dále poukázáno, zastávají v penitenciární a především v postpenitenciární práci stále důležitější roli.

I přesto, že by se práce s pachateli neměla omezit pouze na ty potrestané odnětím svobody, tak vzhledem k intenzitě trestu bude jistě právě taková činnost vždy ve středu pozornosti. Tato skutečnost se odráží v právní úpravě. Právním základem penitenciárního působení je zákon č. 169/1999 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody a s ním úzce související vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody. Ze zákonných ustanovení zákonné úpravy vězeňství vezmeme pro potřeby této práce především §41, kde nalezneme základ pro realizaci tzn. programů zacházení, v dřívější terminologii nazývaných resocializačními programy. Zákon předpokládá, že program vychází z komplexní zprávy o odsouzeném a dává šanci k individuálně zacílenému působení, především s ohledem na prevenci jeho recidivního chování a dalšího začlenění do společnosti. Pro kvalitní postpenitenciární péči, která je vždy součástí takzvané kontinuální péče, je důležité i zákonné zakotvení existence výstupních oddělení v §74. a předpokladu spolupráce s orgány sociálního zabezpečení v §75.

Vedle postpenitenciární péče poskytované na principu dobrovolnosti v rámci systému sociálních služeb, stojí povinné postpenitenciární zacházení. Činnost v této oblasti vyvíjí Probační a mediační služba ČR. Právní rámec jejímu působení dává zákon č. 257/2000 Sb. o Probační a mediační službě. Specifickou skupinou vyžadující v rámci trestního práva zvláštní zacházení jsou mladiství. Již od roku 2003

zde stojí vedle trestního zákona samostatná norma, věnující se pouze trestné činnosti páchané touto cílovou skupinou. **Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže a protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže (zákon o soudnictví ve věcech mládeže)** jistě přinesl nespočet nových možností, jak ochránit od rizik trestního stíhání i negativních dopadů trestů osoby ve věku od 15ti do 18ti let. Tedy osoby již trestně odpovědné, ale často ne zcela zralé. Značnou preventivní sílu má jistě zavedení možnosti upustit od trestního opatření a nahradit jej opatřením výchovným, popřípadě současně s trestním opatřením nařídít opatření výchovné.

Vedle předpisů úzce souvisejících s trestním právem dopadá na problematiku této práce ještě jedna rozsáhlá oblast právní úpravy, a to předpisy týkající se sociální zachytné sítě a sociálního zabezpečení. Významnou změnu v pracovní náplni sociálních kurátorů způsobilo schválení nových právních předpisů v sociální oblasti v roce 2006. Souběžným zrušením podstatných ustanovení zákona o sociálním zabezpečení¹, zákona určujícího působnost² i prováděcí vyhlášky³ a současným nabytím účinnosti nově přijatých zákonů, byly významným způsobem upraveny legislativní podmínky činnosti sociálních kurátorů. Rozsáhlá změna právní úpravy nastala s účinností od 1. ledna 2007. Zásadním způsobem zasáhla do systému sociální pomoci v České republice, včetně pomoci osobám ohroženým sociálním vyloučením. Přijetím zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů, došlo k přeřazení výkonu činnosti sociálního kurátora do přenesené působnosti. Za nejdůležitější z nových právních předpisů lze tedy považovat následující: již zmíněný **zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů**, **zákon č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu**, **zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů**. **Jednotlivé zákony doplňují vyhláška č. 504/2006 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o pomoci v hmotné nouzi ve znění vyhlášky č. 626/2006 Sb, vyhláška č. 505/2006 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách, metodický pokyn č. 2/2006 k zákonu č. 111/2006 Sb.**

¹ Zákon č. 100/1988 Sb. o sociálním zabezpečení

² Zákon č. 114/1988 Sb. o působnosti orgánů ČSR v sociálním zabezpečení

³ Vyhláška č. 182/1991 Sb. Ministerstva práce a sociálních věcí České republiky ze dne 26. dubna 1991, kterou se provádí zákon o sociálním zabezpečení a zákon České národní rady o působnosti orgánů České republiky v sociálním zabezpečení

1.2. Relevantní mezinárodní dokumenty

Vzhledem k internacionalizaci trestné činnosti stejně tak jako nástrojů působících proti jejímu rozšiřování, s přihlédnutím k našemu členství v řadě mezinárodních organizací a našemu vstupu do EU, je nasnadě, že i tak závažná oblast, kterou je prevence recidivy, nalezla svůj ohlas na mezinárodní úrovni. Vzhledem k tématu této práce se věnujme krátkou zmínku alespoň dvěma doporučením Výboru ministrů Rady Evropy.

První z nich, Evropská vězeňská pravidla⁴, ovlivňují vývoj vězeňství a sjednocují podmínky ve věznicích v EU. Věnují hodně prostoru jak zachování práv vězňů a lidskosti podmínek fungování věznic, tak i problematice zaměstnanců věznic nebo bezpečnosti v nich. Z poměrně rozsáhlého textu rozděleného do devíti obsáhlých částí (např.: Podmínky pro výkon trestu, Zdraví) uveďme alespoň několik bodů:

- umístit odsouzeného ve věznici co nejbližší jejich domova
- nutnost umístit neodsouzené vězně odděleně od vězňů odsouzených k výkonu trestu, muže odděleně od žen, mladé dospělé vězně odděleně od starších vězňů
- možnost komunikovat co možná nejčastěji, písemně, telefonicky nebo jinými formami komunikace (především s rodinami)
- možnost získávat pravidelné informace o veřejných záležitostech (noviny, časopisy, televize)
- zajistit práci v dostatečném rozsahu, měla by zvyšovat schopnost vězňů si najít práci po ukončení trestu
- možnost přístupu ke vzdělávacím programům, které budou co možná nejkomplexnější a budou uspokojovat individuální potřeby
- dát vězňům šanci při propuštění získat nezbytné doklady, průkazy totožnosti a minimálními prostředky na živobytí
- poskytnout pomoci při hledání vhodného ubytování a zaměstnání.

Doporučení vyplývající z Evropských vězeňských pravidel nachází své místo nejenom v legislativě všech členských států EU, ale především pak v praxi zacházení s vězni.

⁴ Doporučení č. Rec (2006) 2. Výboru ministrů členských států Rady Evropy ze dne 11. ledna 2006

Doporučení Výboru ministrů členských států k Evropským pravidlům o trestech a opatřeních realizovaných ve společenství⁵ bude druhým zmíněným dokumentem. Z mého pohledu klíčové pravidlo říká, že žádný alternativní trest nebo opatření by neměly mít neurčité trvání a že v zákoně by neměla být stanovena automatická změna alternativního trestu v trest vězení, aniž by pachatel měl možnost se k projednávané změně způsobu trestu sám vyjádřit. Značná část pravidel je zaměřena na ochranu práv odsouzených a na vytvoření takových opatření, která by chránila odsouzeného před nevhodnou publicitou. Velký důraz je kladen na spolupráci s pachatelem. Cílem je dosáhnout pachatelova náhledu na spáchaný trestný čin a na následující trest jako na spravedlivou a přiměřenou reakci společnosti na spáchaný čin. Pravidla také doporučují, aby před uložením alternativního trestu byl pachatel informován o průběhu trestu a o důsledcích, jež nastanou v případě neplnění uloženého trestu a opatření. Pravidla zdůrazňují nutnost vytvoření systému potřebného pro realizaci alternativních trestů a opatření, včetně zajištění kvalifikovaného odborného aparátu. Nezanedbatelnou složku pravidel tvoří doporučení týkající se zapojení širšího společenství (komunity) do realizace alternativních trestů a opatření. Počítá se i s participací dobrovolníků.

1.3 Prevence recidivy de lege ferenda

Nejvíce očekávanou normou trestního práva, a tedy i normou, která by měla přinést nové prvky do oblasti prevence recidivy, je již dlouho diskutovaný trestní zákon⁶. Zatím je k dispozici znění jeho návrhu včetně důvodové zprávy. Ze zveřejněného textu vyplývají pro relevantní tematiku tyto možné změny:

- u přitěžujících okolností je v případě recidivy rozšířena možnost nebrat tuto okolnost v úvahu nejen v případě trestného činu nedovolené výroby a držení omamných a psychotropních látek a jedů, ale všech případů, kdy jde o pachatele trestného činu, který byl spáchán ve stavu vyvolaném duševní poruchou, anebo o pachatele, který se oddává zneužívání návykové látky, za podmínky, že takový pachatel započal léčení nebo učinil jiná potřebná opatření k jeho zahájení.

⁵ Doporučení Rady Evropy (92)16 k evropským pravidlům o trestech ve společenství

⁶ URL: <http://portal.justice.cz/ms/ms.aspx?k=381&o=23&j=33&d=160504>

- podstatně přesněji než v platné právní úpravě se vymezuje pojem a obsah dohledu. V zájmu přehlednosti se oddělují povinnosti pachatele, jež se upřesňují povinností informovat probačního úředníka také o zdrojích obživy, a kompetence probačního úředníka, která se doplňuje o možnost, aby při méně závažném porušení stanovených podmínek, probačního plánu nebo omezení či povinností probační úředník mohl jen upozornit obviněného na zjištěné nedostatky.
- jistě zajímavou, výraznou a na první pohled zřetelnou novinkou je zavedení nového trestu – domácího vězení. Trest má být novou alternativou k trestu odnětí svobody. Bude ukládán osobám, které je třeba s přihlédnutím k povaze a závažnosti trestného činu, osobě pachatele i možnostem jeho resocializace sice bezprostředně postihnout omezením osobní svobody (nestačí jen podmíněné odsouzení), ale postačuje vzhledem k jejich osobním vlastnostem a rodinným poměrům podstatně menší intenzita zásahu vůči nim. Kontrolu budou zajišťovat probační úředníci nebo bude zavedeno elektronické sledování za použití tzv. náramků.
- bez uvedení konkrétních ustanovení uvedme ještě zřetelné propojení se zákonem o soudnictví ve věcech mládeže a mnoha přímých odkazech na možnost ukládat (např. v rámci dohledu) i výchovná opatření (§15 zákona č. 218/2003 Sb.)

2. Recidiva

2.1 Pojem recidiva

Zpětností (recidivou) rozumíme případ, kdy se pachatel dopustí trestného činu, ačkoli již by dříve pro trestný čin pravomocně odsouzen.⁷ Právní teorie si jistě vystačí s takto jednoduchou definicí. Problematika ale nabízí více odlišných pohledů z jiných oborů. Některé z nich budou dále zmíněny. Při dělení recidivy mluvíme o členění podle intervalu a druhu. Podle druhu teorie rozlišuje zpětnost stejnorodou, pokud se trestná činnost spadá pod stejný druh trestného činu (popřípadě stejnorodou speciální, jde-li o stejný trestný čin), a nestejnorodou, pokud se jedná o trestné činy různé. Hlediskem dělení podle intervalu je časový úsek, po kterém k opětovnému spáchání trestného činu došlo. Do jednoho roku se jedná o recidivu krátkodobou, pokud dojde k opakování mezi prvním a třetím rokem, jde o recidivu střednědobou, v případě delšího období o recidivu dlouhodobou. Posouzením, jak časového odstupu od poslední trestné činnosti, tak i druhu recidivy, můžeme lépe pochopit, proč k opětovné trestné činnosti došlo. Stejně tak, zda jde o jevy spolu související, například ve smyslu selhání nastavení systému trestu. Nebo jde o případ, kdy opakovaná trestná činnost s předchozí souvisí jen okrajově, například při zcela odlišném druhu kriminálního jednání (krádež jako způsob zajištění finančních prostředků a o několik let později spáchaný mravnostní delikt).

Z pohledu trestního práva je recidiva zajímavá především s ohledem na ukládání trestů. Nejdůležitějším znakem odlišujícím recidivu od souběhu trestných činů je, že nový trestný čin musí být spáchán až po té, co odsuzující rozsudek za předchozí trestný čin nabyl právní moci.⁸

Trestní právo s recidivou pracuje v několika případech. V obecné části trestního zákona ji nalezneme jako jednu z přitěžujících okolností (§34 písm.k) a samozřejmě se s ní setkáme v případě legální definice zvlášť nebezpečného recidivisty.

⁷ Novotný, O., Dolenský, A., Jelínek, J., Vanduchová, M., Trestní právo hmotné – I. Obecná část. Praha: Aspi Publishing, 2003. s. 355

⁸ Novotný, O., Dolenský, A., Jelínek, J., Vanduchová, M., Trestní právo hmotné – I. Obecná část. Praha: Aspi Publishing, 2003. s. 356 - 359

Recidiva jako přitěžující okolnost působí stejně jako ostatní přitěžující okolnosti fakultativně při posuzování nebezpečnosti trestného činu. Toto materiální pojetí nechává tedy na úvaze soudu, aby zvážil, zda dřívější odsouzení k trestnému činu nutně znamená vyšší stupeň nebezpečnosti nebo ztěžuje možnost pachatelovy nápravy. Trestní zákon demonstrativně uvádí obecné důvody, kdy je soud oprávněn podle povahy předchozího odsouzení nepokládat tuto okolnost za přitěžující (s ohledem na význam chráněného zájmu, způsob provedení, následky apod.).⁹

Specifickými případy recidivy v trestním právu jsou případy, kdy přímo ve skutkových podstatách jednotlivých trestných činů nalezneme recidivu jako okolnost přímo podmiňující použití vyšší trestní sazby (§ 121 a 178a) a také případy, kdy je samotným znakem základní skutkové podstaty (§ 181f, 201, 203, 247). Abychom mohli tento výčet považovat za úplný, tak nesmíme zapomenout ani na §187 odst. 1, který naopak společně s §34 umožňuje nepokládat předchozí odsouzení pro trestný čin přechovávání omamných a psychotropních látek a jedů za obecně přitěžující okolnost. Logicky tak zohledňuje skutečnost, že nápravy pachatele lze v tomto případě dosáhnout spíše než represí snahou o vstřícný přístup a kombinací trestu s ochranným léčením.

Za zvlášť závažného recidivistu trestní zákon považuje pachatele, který znovu spáchal zvlášť závažný úmyslný trestný čin, ač již byl pro takový nebo jiný zvlášť závažný trestný čin potrestán.¹⁰ Zákon nerozlišuje mezi recidivou stejnorodou a nestejnorodou. Legální definice ovšem zužuje pojetí recidivy třemi způsoby. Dolozní podstatou trestného činu, požadavkem, aby si recidivista alespoň částečně trest odpykal (právní moc rozsudku nestačí) a vymezením skupiny trestných činů, kterých se týká (trestné činy uvedené v § 62 a ty úmyslné trestné činy, na něž zákon stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí trestní sazby nejméně osm let).

⁹ Novotný, O., Dolenský, A., Jelínek, J., Vanduchová, M., Trestní právo hmotné – I. Obecná část. Praha: Aspi Publishing, 2003. s. 358

¹⁰ Novotný, O., Dolenský, A., Jelínek, J., Vanduchová, M., Trestní právo hmotné – I. Obecná část. Praha: Aspi Publishing, 2003. s. 359

2.2 Recidiva mimo rámec trestního práva

2.2.1 Právní pohled na recidivu

S čistě právním pojetím recidivy není možné při snaze její kvalitní popis vystačit. S ohledem na předcházení další trestné činnosti jde totiž především o problém nastavení převýchovy pachatelů, jejich změny pohledu na pojetí sebe samého, vztahu ke společnosti a jejím normám i možnosti se nekriminálním, tudíž legálním způsobem do společnosti začlenit. Recidiva je tak mimo jiné i pojmem penitenciárním a postpenitenciárním. Z pohledu správné individuální diagnostiky souvisí dále úzce s forenzní psychologií, kriminologií, kriminalistikou i sociologií. A konečně jde o problém celé trestní politiky, systému nastavení správného fungování obecných právních norem v kombinaci s praktickým dopadem na pachatele trestných činů.

2.2.2 Kriminologické pojetí recidivy

Kriminologické pojetí recidivy definuje tento pojem jako opětovné spáchání trestného činu bez ohledu na to, zda pachatel byl za předchozí trestný čin odsouzen nebo vůbec stíhán.¹¹ Jde tedy o nejširší možnou definici a z pohledu prevence by bylo skvělé, pokud bychom mohli pracovat s tímto druhem recidivy. Z praktického hlediska to logicky nepřipadá v úvahu, neboť pracovat lze pouze s pachateli trestných činů, o kterých se dozvíme. Na tuto v podstatě „latentní“ recidivu může tak dopadat snad alespoň prevence primární, tudíž určená směrem k celé společnosti, ale jen ztěžka je postihnutelná prevencí sekundární či terciální.

2.2.3 Penologické pojetí recidivy

Pokud je stejná osoba nejméně podruhé ve výkonu trestu odnětí svobody, jedná se o recidivu v penologickém smyslu.¹² S tímto pojetím pak přirozeně pracuje především statistika Generálního ředitelství Vězeňské služby. Zcela je zde ovšem

¹¹ Kaiser, G. Kriminologie. Praha: C.H. Beck, 1994, s.217

¹² Novotný, O. – Zapletal, J. et al. Kriminologie. Praha: ASPI Publishing, 2004, s. 128

opomíjena existence ostatních trestů a týká se tak pouze malé, ač významné, skupiny pachatelů.

2.3 Příčiny recidivy

Kriminální chování pramení z široké škály příčin majících základ v osobnosti člověka, jeho prožívání, inteligenci, výchově a příslušném sociálním prostředí. Etiologie delikventního chování je multifaktoriální, je výsledkem interakce mezi komplexem vnějších vlivů a vlastnostmi jedince.¹³ Konkrétní trestný čin je vždycky třeba chápat jako aktuální souhru vnitřních faktorů a vnějších okolností. V nejobecnější rovině se na spáchání trestného činu podílí tyto složky:

- motivovaný pachatel
- vhodný objekt
- vhodné podmínky

Při hledání příčin recidivy musíme brát v úvahu obecné příčiny kriminality, to znamená okolnosti zvyšující pravděpodobnost, že konkrétně definovaná osoba, bude mít větší tendence ke spáchání trestného činu. K nim navíc přibývají další příčiny, související s negativními dopady trestního stíhání i výkonu trestu.

2.3.1 Obecné příčiny

Pachatele je třeba vždy pojímat jako bytost tvořící bio-psycho-sociální jednotu. V průběhu historie se řada odborníků pracujících s kriminalitou snažila vysvětlit příčiny vzniku kriminálního jednání. Teorie vysvětlující sklony k takovému jednání lze pro zjednodušení seřadit do kriminogenetických směrů. Kategorizace vychází z druhu faktorů, které při ovlivnění člověka stát se pachatelem trestného činu převažují.¹⁴

¹³ Wágnerová, M. Psychopatologie pro pomáhající profese, Vyd. 3., Praha: Portál, 2008, s. 808

¹⁴ Novotný, O., Zapletal, J., a kol., Kriminologie, Praha: Eurolex Bohemia 2001, s.68

Biologické kriminogenetické teorie

Biologické kriminogenetické teorie vychází z předpokladu biologické předurčenosti člověka k páčání trestné činnosti. V kontextu jiných teoretických směrů a současných vědeckých poznatků nelze brát příliš vážně teorie počítající s čistě biologickou etiologií. Naproti tomu nelze nepřiznat značný význam vrozeným dispozicím k určitému způsobu reakcí (např. impulzivita, dráždivost, obtížně se zvládním frustrací), především tedy takových, které jsou uváděny do souvislosti s asociálními projevy. Zmíněné dispozice jsou v mnoha případech dány geneticky a mají tedy čistě biologický základ. Zajímavý může být také podíl biologických dispozic na páčání mravnostní kriminality. U pachatelů je běžně diagnostikována tzn. psychopatická osobnost, přičemž vedle psychóz získaných například citovou deprivací zná psychiatrie i psychózy získané dědičně. Opět tak v tomto případě biologické teorie dostávají svůj prostor.

Všechny teorie biologického kriminogenetického směru obsahují několik shodných znaků:¹⁵

- jsou orientovány výhradně na pachatele, většinou jsou opomíjeny další činitelé sociálního prostředí a podílu oběti
- díky zkoumání kriminálního jednání převážně na základě vnitřních činitelů biologické povahy vedou k nežádoucímu zjednodušení
- dávají malou šanci k nápravě pachatele, většinu charakteristik pachatele berou jako předurčených a z toho důvodu těžko změnitelných, zcela je tak vyloučena možnost ovlivnění pachatele trestem, chybí výchovná složka

Z významných představitelů biologických kriminologických teorií uveďme alespoň zakladatele italské pozitivistické kriminologické školy Cesare Lombrosa, který koncipoval známý typ „rozeného zločince“. Z proslulých osobností lze jmenovat také německého psychiatra Ernsta Kretschmera, který své závěry ohledně somatotypů s typickými osobnostními charakteristikami (a jejich hereditární podmíněností) přenesl i do kriminologie.

¹⁵ Novotný, O., Zapletal, J., a kol., Kriminologie, Praha: Eurolex Bohemia 2001, s.70 - 78

Psychologické kriminogenetické teorie

Společně s rozvojem psychologie v 19. století, začala tato nová vědecká disciplína zasahovat do řady různých odvětví lidské činnosti. Přirozeně nezůstala ani stranou práva (zejména trestního), kriminalistiky, kriminologie a dalších souvisejících oborů. Jako jedna z aplikovaných disciplín se konstitovala forenzní psychologie. Obsahem jejího zkoumání se stalo v obecné rovině prožívání lidí v situacích regulovaných právem. Ve vztahu k právu trestnímu zahrnoval tento obor chování a prožívání jak osob právo vykonávající, tak zejména osob právu podrobovaných. Za jednoznačně pozitivní jev lze považovat postupný odklon od generalizace a jednostranného přístupu. K modernímu přístupu patří naopak individuální přístup, stejně jako využití většího množství relevantních metod.

Při pohledu na psychologické kriminologické teorie opět objevíme několik typických charakteristik:¹⁶

- orientace na osobnost delikventa
- obecně uznávají i významný vliv sociálního prostředí a interakcí pachatele s okolím (například vztahy pachatelů k obětem)
- pro prevenci kriminality je zde akcentována potřeba včasné diagnózy a následné prognózy chování konkrétního pachatele

Krátký exkurz do psychologických kriminogenetických směrů můžeme doplnit o několik málo zástupců. Například vztahem kriminálního jednání a inteligence či přesněji slabomyslnosti (oligofrenie) se zabýval Henry H. Goddard na základě slavných testů Alfreda Bineta a Herberta A. Simona. V teorii rozdílného podmiňování se snažil Hans Eysenck dokázat, že svědomí jedince vzniká za základě podmíněných reflexů. Kriminalita samozřejmě neunikla ani pohledu Sigmunda Freuda a jeho následovníků v rámci psychoanalýzou popsaného neurotického konfliktu.

¹⁶ Novotný, O., Zapletal, J., a kol., Kriminologie, Praha: Eurolex Bohemia 2001, s. 78 - 85

Sociologické kriminogenetické teorie

Sociologie, sociologické kriminogenetické teorie, vysvětlují kriminalitu jako společenský fenomén, jako produkt společnosti samotné. Kriminalita je sledována z určitého nadhledu, z kterého se dostává méně pozornosti jedinci, a o to větší prostor je věnován takovým fenoménům jako je geografické rozložení, míra nezaměstnanosti, vliv příliš rychlé urbanizace a migrace apod. Zvláštní postavení mají teorie patřící do tzn. kritické kriminologie. Popírají existenci kriminality jako takové a považují ji pouze za výsledek nastaveného hodnotícího systému (kdyby nebylo trestního práva nebylo by trestných činů). Boj proti zločinnosti orientují sociologicky orientovaní kriminologové na zlepšení společenského prostředí, počítají s konfliktem kultur a snaží se dopady hodnotových střetů minimalizovat. Představitelé kritické kriminologie prosazují požadavky o poznání radikálnější. Od trestněprávních reforem až po zrušení trestního práva.

Z představitelů této skupiny teorií musíme zmínit mezi prvními francouzského sociologa Émila Durkheima. Popírá možnou existenci společnosti bez kriminality. Ve své teorii anomie bere kriminalitu jako běžný jev, pokud nepřesáhne určitou míru. Anomie je potom stavem bezzákonnosti, kdy se společenské normy jako obecné sociální regulativy zhroutily. Další sociolog, Robert K. Merton, ve své teorii odchýlného chování ukazuje hluboké anomické rysy vznikající tím, že společností nastavený cíl snažení (úspěch, bohatství) je vymezen jednoznačně, kdežto přístup k sociálně schvalovaným prostředkům jeho dosažení není rovnoměrně rozdělen. Cílů tedy chtějí dosahovat všichni, ale legálními prostředky se to daří jen někomu. Odlišné pojetí zapadající do obsáhlého spektra sociologického vysvětlení příčin kriminality je vidět v Sutherlandově teorii diferencovaného sdružování. Člověk se zločincem nerodí, nýbrž stává se jím, kriminalitě se musí člověk naučit jako každému jinému povolání. K tomu se následně vyjadřuje i Barney Glaser. Jako klíčovou vidí skutečnost, zda se jedinec identifikuje s protisociálně orientovanými vzorci chování. Z představitelů kritické kriminologie uveďme některé stoupence etiketizační teorie (Becker, Wilkins). Kriminalitu vytváří stát přijetím trestněprávních zákonů a soudy jejich aplikací dávající určitým činům a jejich pachatelům kriminální etiketu. Nebo

teorii konfliktu (Vold, Bernard, Turk). Společnost se sestává ze skupin, které se dostávají do konfliktu v důsledku svých různých zájmů.¹⁷

Výzkumy na základě kriminogenetických teorií by měly především přinášet informace, které by umožnily účinnou prevenci kriminality jako sociálně deviantního chování. V současné době bohužel není stav v tomto směru příliš uspokojivý. Stále zde chybí validní teorie etiologie kriminálního jednání. Mnohostí faktorů, které se na takovém jednání podílejí, nedostatečná fundovanost metod, finanční i časová a velké množství podob, kterých může kriminální jednání nabývat, brání provedení výzkumů s očekávaným efektem.¹⁸

2.3.2 Příčiny specifické pro recidivu

Jedná se o skutečnosti, které přistupují k obecným příčinám kriminality v rámci trestního stíhání a především během výkonu trestu. Povětšinou je nelze označit za přímo působící na odsouzeného, protože v okamžiku jejich působení se o odsouzeného nejedná. Přesto všechno mohou výrazně pozměnit životní cestu člověka, a proto jsou zde uvedeny.

Trestní stíhání

Již zahájení trestního stíhání znamená pro pachatele, obzvláště pak prvopachatele, obrovskou stresovou situaci. Obvinění představuje pro většinu lidí značnou psychickou zátěž, mění se prožívání, uvažování i chování jedince. Zcela paradoxně může vyšetřování, popřípadě některé prostředky zajištění pachatele (myšlena především vazba), působit s ohledem na další vývoj spíše prokriminálně. Pouhá stigmatizace člověka jako možného zločince může zhoršit vztahy s jeho okolím a nabourat dosavadní život. Nálepka zločince se následně jen velice obtížně se odstraňuje. Už během vyšetřování trestného činu se ožívují obranné reakce, ať už je to racionalizace ve vztahu ke trestnému činu nebo skutečné lhaní a zapírání. Důležitou součástí dalšího případného výchovného působení na pachatele trestného činu je jeho

¹⁷ Novotný, O., Zapletal, J., a kol., Kriminologie, Praha: Eurolex Bohemia 2001, s. 85 - 95

¹⁸ Novotný, O., Zapletal, J., a kol., Kriminologie, Praha: Eurolex Bohemia 2001, s. 99

vlastní uznání činu za špatný, uznání vlastní viny. Jak může být pojetí viny pokřiveno již před samotným nástupem trestu dokládají následující slova jednoho z vězňů:

Mladý muž odsouzený za vraždu vysvětluje: „Víte, proč si lidé ve Valdicích neuvědomují svou vinu? Kluk, který ve dvacíti někoho praští, a ten člověk umře, je z toho vedle. Seberou ho, a on jen těžko říká, co vlastně provedl. Jenže pak to musí říkat ten první den podruhé, potřetí, podesáté ... Další dny znovu a znovu, a už si vůbec neuvědomuje, co říká. K tomu podmínky vazby, soudu. Zdá se mi, že si nikdo neuvědomuje nelidskost vyšetřovací a soudní mašinérie. Tady opravdu většina lidí přestala vidět svou vinu poté, kdy přestala martyrium výslechů, potom oficiální zatracení znalci, které nakonec bylo potvrzeno soudy.“¹⁹

Je nasnadě, že požadavek maximálního šetření práv obviněného a respekt k němu jako k člověku dostává po takovéto výpovědi zcela jiný rozměr.

Negativní dopady vazby na obviněného

Velice intenzivním zásahem do života člověka je zajištění obviněného ve vazební věznici. Zákon č. 293/1993 Sb., o výkonu vazby stanoví, že obviněný má být ve vazbě podroben jen nezbytným omezením. Už pouhé využití tohoto prostředku je umožněno pouze v taxativně stanovených případech. Pobyť ve vazbě s sebou nese řadu negativních důsledků, prakticky může být o mnoho víc stresující než samotný výkon trestu.²⁰ Obviněný ztrácí kontakt se svým okolím, společností je do značné míry již odsouzen, jeho budoucnost je nejasná a dosavadní reálný život přerušen. Na řadu přichází právě pocity strachu z toho, co bude, nejistoty z nadcházejících událostí, ale také třeba vztek za křivdu, která je na něm páchána orgány činnými v trestním řízení či společnosti samotné. Spoluvězni navíc svým chováním mohou ještě zvyšovat psychickou zátěž obviněného jsou obvykle zdrojem další kriminální infekce. Vazební věznice nejsou uzpůsobeny dlouhodobějšímu pobytu, chybí zde programy a opatření, se kterými jsou využívána až v případech odsouzených. Zcela logickou reakcí na zátěž výkonu vazebního uvěznění je oscilace mezi tendencí k agresi a různými únikovými projevy. Vazební uvěznění může představovat silný stres a jako reakce na něj se

¹⁹ Vágnerová, M. Psychopatologie pro pomáhající profese, Vyd. 4, Praha: Portál, 2008, s.814

²⁰ FOUSEK, P. K některým problémům postpenitenciární péči. In Postpenitenciární péče na rozcestí. Praha: Ústav státu a práva ČSSAV, 1991, s. 77

objevují různé somatické i psychické potíže (nespavost, bolesti hlavy, zvýšená únava, pocity bolestí, neschopnost koncentrace pozornosti, fobie, nutkavé jednání)²¹.

Penitenciární zacházení a recidiva

Trestní sankce je specifická společenská sankce za identifikované sociálně deviantní chování ohrožující fungování společnosti představuje zvláště u prvotrestaných výrazný životní zlom.²² De iure je sankce sice odmítnutím nebezpečného chování, ale svými sociálně psychologickými následky (ostrakismu, stigmatizace), je de facto především odmítnutím osobnosti. S největší intenzitou působí u sankcí spojených s odnětím svobody. Takový trest mění většinou celý další vývoj jedince a v některých případech může být do značné míry příčinou recidivy jeho kriminálního chování. Z tohoto důvodu je v popředí zájmu penologů hledání alternativ k takovému způsobu trestání. Stanovení druhu trestu je klíčové pro správnou a účelnou resocializaci pachatele. Jen je-li uplatněno důsledně pravidlo individualizace trestání, lze účelně vedle negativní sankce postavit také její pozitivní, a tedy motivující, složku. Pachatel trestného činu může dostat v případě trestu bez odnětí svobody znamení, že důvěra v jeho chování není zcela otřesena. Nenastává izolace od společnosti, subjektivní pocit vyvržení může být eliminován, riziko stigmatizace je podstatně nižší. Nejsou destruovány sociální vazby. Minimalizuje se působení sekundárních příčin recidivy, to je příčin spočívajících v nepřiměřené reakci společnosti na sociálně deviantní chování.

Trest odnětí svobody naproti tomu zmíněnou dlouhou řadu negativ obsahuje. Je fakticky trestem odnětí svobodného pohybu a příležitostí k uspokojování většiny potřeb. Odsouzený může pociťovat, že v běžné společnosti již nemá místo a o to více inklinovat k „sobě rovným“. Vězení je proto samo o sobě překážkou reintegrace odsouzeného. Nucený pobyt ve věznicí vyžaduje adaptaci na život vězeňské subkultury, přejímání specifických norem a osvojení odlišných vzorců chování. Adaptace na život ve vězeňských podmínkách se nazývá prizonizace. Její dvě složky tvoří obsah pojmů institucionalizace a ideologizace.

²¹ Vágnerová, M. Psychopatologie pro pomáhající profese, Vyd. 4, Praha: Portál, 2008, s. 816

²² Netík, K., Netíková, D. Vybrané kapitoly z forenzní psychologie pro právníky, Praha: Univerzita Karlova 1994, kap. 2.3

Institucionalizací označujeme adaptaci na vysoce organizovaný vězeňský život. Vše jede v zajetých kolejích a při dodržování jednoduchých pravidel lze snadno přežívat. Člověk ztrácí aktivitu a iniciativu. Není třeba se o sebe příliš starat. Základní potřeby jsou zajištěny a varianty toho, co se dá dělat, jsou omezené. Stejně tak i počet možných sociálních kontaktů je vzhledem k délce pobývání ve stejném prostředí velmi nízký.

Idealizace představuje přijetí subkulturních norem a pravidel, přijetí subkulturního systému racionalizací a osvojení si specifického jazyka. Subkulturní normy se pak přirozeně přenáší do běžného života. Společnost, respektive orgány činné v trestním řízení se dostávají do pozice společného nepřítele. Porušení pravidel je považováno za hrdinství a nelegální získání prospěchu za životní úspěch. To vede k degradaci obecně platných pravidel a zaměření se na pouhé objevení způsobu co nejsnazšího získání vlastního prospěchu. V takovém hodnotovém měřítku účel zcela světlí prostředky a není nic špatného na dosahování vlastních cílů nelegálními prostředky bez ohledu na újmu jiných. Prizonizace jako důsledek trestu odnětí svobody výrazně snižuje až anuluje pravděpodobnost reintegrace odsouzeného po propuštění z výkonu trestu. Důsledky prizonizace jsou tak nepřímým důkazem kriminogenních teorií, které spojují vznik kriminality s určitým druhem sociálního učení, nápodobou, a současně se ztotožněním s hodnotovým systémem kriminální subkultury.²³

Často se lze v této souvislosti setkat s pojmem druhý život. Ten zahrnuje vznik specifické neformální struktury sociálních vztahů a pozic, hierarchie odsouzených a přesně vymezenými rolmi s korespondujícími právy. Do té doby zastávaná pozice ve společnosti často nic neznamená, je třeba vystupovat ve zcela nových rolích a přizpůsobovat se jim. Že je osobnost člověka v takovém prostředí značně deformována, je více než zřejmé.

Především dlouhodobé tresty, to znamená tresty nad 10 let by měly být ukládány (a věřím tomu, že v současnosti v ČR opravdu jsou) až po zralé úvaze. Tyto tresty jsou vedeny fakticky jediným účelem, a sice izolovat nebezpečného a aktuálně neovlivnitelného pachatele. V případě, že se má tento pachatel reálně vrátit do běžného života, toto trestání reálně nenaplnuje jakýkoli další účel trestání. Zkušenosti totiž

²³ Netík, K., Netíková, D. Vybrané kapitoly z forenzní psychologie pro právníky, Praha:Univerzita Karlova 1994, kap. 2.3

ukazují, že během dlouhého pobytu ve vězení vyhasínají sociálně žádoucí vzorce chování, objevují se reaktivní psychické poruchy (úzkost, fobie apod.) ztráta aktivity přechází až k apatii, zužuje se zájmové pole a osobnost odsouzeného se posléze degraduje. Vedlejší (negativní) účinky sankce by neměly znehodnocovat a ani podstatně snižovat účinky hlavní (pozitivní).²⁴ Tato zásada by měla být v penitenciární praxi důsledně uplatňována. Umožnit její prosazování by měla legislativa i soudní praxe při výměře trestů.

Postpenitenciární zacházení a recidiva

Po ukončení trestu, tedy především po propuštění na svobodu, nastává z pohledu možného recidivního chování nejkritičtější doba. Stojí zde vedle sebe původní nevhodně nastavené vzorce chování, které měly být napraveny penitenciárním působením. K nim přistupují výše popsané negativní vlivy dlouhodobé izolace. Navíc je pachatel trestného činu konfrontován s každodenní realitou, která se během jeho pobytu ve vězení často změnila, i s rozbitými vztahy k nejbližšímu okolí. Svoboda je tak větší komplikací, než si propuštěný připouští. Přichází pocity bezradnosti a deziluze z přehnaných očekávání. Mezi jinými se mluví o takzvané krizi prvního dne. Tedy o prvním kroku zpět do běžného života. Základním prostředkem, jak s tímto jevem pracovat je zajistit setkání s příbuzným či známým čekajícím u brány věznice. Adaptační proces jako takový trvá jeden až dva roky. Propuštěný se náhle musí starat o uspokojování svých hmotných i sociálních potřeb. To přináší v daný okamžik řadu dalších problémů, když je nutné navazovat sociální kontakty mimo okraj společnosti. Obvykle zde navíc vyvstává povinnost splácení nashromážděných dluhů, které mohou dosahovat závratných výšek. Kombinace všeho způsobuje, že propuštění programově nepracují a snaží se obstarávat si prostředky trestnou činností.²⁵

²⁴ Netík, K., Netíková, D. Vybrané kapitoly z forenzní psychologie pro právníky, Praha:Univerzita Karlova 1994, kap. 2.3

²⁵ Vágnerová, M., Psychopatologie pro pomáhající profese, Vyd. 4., Praha: Portál, 2008,s. 824

Postpenitenciární péče je tedy důležitou složkou terciárních preventivních aktivit. Z mnohosti různých typů pachatelů se pro resocializaci především pachatelé:²⁶

- mladí
- prvotrestaní
- bez poruch chování v anamnéze
- s bohatšími a nenarušenými extramurálními vazbami
- s pevnými a kvalitními pracovními návyky
- dobře motivovaní při současné absenci závažnějších poruch osobnosti

2.4 Pachatel trestného činu

Individuální přístup k pachateli musí zákonitě vycházet z obecných poznatků a předchozích zkušeností o kriminalitě. Následující charakteristiky pracují se zobecněním dlouhodobých pozorování kriminální populace a statistických údajů.

Pachatelem trestného činu jsou v drtivé většině případů muži. Už Freud předpokládal, že spáchání trestného činu ženou je způsobeno popřením její přirozené ženské role. Uvážíme-li, že počet pachatelů žen vzrůstá, a dáme-li to do souvislosti s postupující emancipací a vyrovnáváním ženské a mužské role, tak může mít tento předpoklad svůj pravdivý základ. Sociobiologický přístup pak zdůrazňuje při sklonům ke kriminálnímu chování význam bezohledného asertivního chování pro sebeuplatnění. To znamená, opět spíše mužskou vlastnost, která odráží tendenci k boji s konkurencí, zatímco pro ženy jsou účelné jiné vzorce chování.

Lidé, kteří se chovají asociálním způsobem, jsou věkově nejčastěji v rozmezí adolescence a mladé dospělosti. Větší impulsivnost, menší potřeba kontroly, snaha se prosadit, být úspěšný, slavný, mít vše co nejrychleji s minimálním úsilím. To všechno jsou podněty, které zde hrají svou roli. Až 80% recidivistů jsou lidé ve věku do 30 let. Po 50. roce života naopak četnost trestné činnosti významně klesá.²⁷

K indikaci kriminálního jednání může pomoci i pohled směrem k rodině a do vztahů s vrstevníky, popřípadě přihlédnutí k působení ve škole. Kriminalita rodičů zvyšuje riziko podobného jednání u jejich potomků. Určující je také dědičnost nebo

²⁶ Netík, K., Netíková, D. Vybrané kapitoly z forenzní psychologie pro právníky, Praha:Univerzita Karlova 1994, kap. 2.3

²⁷ Vágnerová, M. Psychopatologie pro pomáhající profese, Vyd. 4, Praha: Portál, 2008, s.807

sociální vlivy. Rozvoj nežádoucích vzorců chování hrozí především v případě možnosti nápodoby nebo zanedbání předání kladných návyků. Signály nepřizpůsobivosti a neschopnosti respektovat běžné normy chování se projevují již v průběhu dětství. Škola je prvním subjektem, reprezentujícím hned po rodičích systém norem i určitý hodnotový žebříček. Odmítnutí akceptace takového systému v kombinaci s menší úspěšností ve školním prostředí (tedy tam, kde se v daném věku úspěch poměřuje) vede k vyhledávání jiných příležitostí pro osobní vítězství. Takové příležitosti se obvykle nachází mezi podobně zaměřenými vrstevníky, často v činnostech sociálně nežádoucích. Ve skupině podobně vykořeněných osob dochází jednoduše k přenosu kriminální infekce i nastartování určité životní dráhy.²⁸

Kriminální recidivisté mívají nižší vzdělání, obvykle jim chybí jakákoli profesní kvalifikace. Často bývají příslušníky nižší sociální vrstvy. Mezi kriminálními recidivisty je více lidí s nižším intelektem (a s nižší úrovní vzdělání). Nadprůměrně inteligentní pachatelé činí spíše výjimky. Nižší inteligence ovlivňuje kriminální chování spíše zprostředkovaně. To znamená neplatí rovnice, že nižší intelekt nutně predikuje kriminální chování. Jde spíše o znevýhodnění například při edukačním procesu a s tím spojenými menšími možnostmi dosažení úspěchu legálními prostředky. V souvislosti s psychickými charakteristikami lze uvést i další obvyklé principy myšlení. Jsou jimi nízké připuštění rizika, určitá rigidita myšlení, neschopnost adekvátně využít zpětnou vazbu. Častá je orientace na přítomnost a nechuť k přemýšlení o budoucnosti. Asociálně jednající osoba je typicky egocentrikem, projevujícím se nezdrženlivostí a důrazem na neodkladné uspokojení aktuální potřeby. S tím jsou úzce spojeny pocity vlastní nadřazenosti, bezohlednost při prosazování osobních cílů a sklon reagovat impulzivně.

Na závěr uvedme pro příkladnost jedno zajímavé a často používané členění pachatelů. Jeho hodnotu zvyšuje opakovaný zájem o podobné rozdělení u světových i českých kapacit v oboru (Blackburn, Netík, Čírtková):²⁹

- Pachatel, který se dopustil trestného činu poprvé. Jeho čin má epizodickou povahu a neopakuje se. Osobnost tohoto člověka nebývá narušena a za svůj čin se cítí vinen.

²⁸ Vágnerová, M. Psychopatologie pro pomáhající profese, Vyd. 4, Praha: Portál, 2008, s.809

²⁹ Vágnerová, M. Psychopatologie pro pomáhající profese, Vyd. 4, Praha: Portál, 2008, s.827

- Pachatel, jehož trestná činnost je důsledkem psychické poruchy, duševní nemoci nebo mentální retardace. Do této kategorie patří i trestně neodpovědní psychotici.
- Pachatel, který je defektně, respektive neostatečně socializovaný. Neřídí se obecně platnými normami a nedovede uspokojivě ovládat své chování. Do této kategorie patří lidé s disociální nebo emočně nestabilní poruchou osobnosti. Tato porucha není důvodem ke zbavení trestní odpovědnosti za spáchané činy.
- Deviantně, odlišně socializovaný typ, respektující jiné sociální normy než ty, které jsou platné v majoritní společnosti a chráněné právními předpisy. Do této kategorie patří příslušníci jiného etnika, určitých sociální skupin (mafí, sekt, apod.).

2.5 Sledování stavu a vývoje recidivy v ČR

Informace o stavu a vývoji recidivy můžeme čerpat ze statistik Policejního prezidia ČR – statistiky kriminalistické, z Trestních statistik státních zastupitelství, Trestní statistiky soudů a statistiky Vězeňské služby ČR. Odlišnost statistik spočívá zejména ve sledování kriminality v různé fázi trestního řízení.

Kriminalistická statistika vychází z objasněnosti trestných činů a trestních rejstříků obviněných osob. Rozhodné je, zda dotčený již byl stíhán či odsouzen za úmyslnou trestnou činnost. Statistika státních zastupitelství bere v úvahu pouze skutečnost, zda jde o osobu obžalovanou podle ustanovení o zvlášť nebezpečných recidivistech. Statistiky soudů sledují počet odsouzených pachatelů, u nichž byla uplatněna přitěžující okolnost předchozí trestné činnosti podle §34 písm. k) trestního zákona. Statistika Vězeňské služby ČR se soustřeďuje na recidivu v penologickém pojetí. Sleduje se počet osob ve výkonu trestu podle kritérií dosavadní beztrestnosti, počtu předchozích odsouzení bez výkonu trestu odnětí svobody a počtu předchozích výkonů trestu odnětí svobody.

Jako nejúčelnější se z pohledu této práce jeví tedy především statistika kriminalistická, protože vypovídá o počtu recidivujících osob odsouzených k jiným trestům než-li je nepodmíněný trest odnětí svobody. Zároveň nepohlíží na recidivu definovanou úzce trestním právem, ale sleduje reálný vývoj počtu stíhaných a obviněných osob. Z opačného pohledu je pravda, že ne každý obviněný se nutně musí

stát obžalovaným a zdaleka ne každý obžalovaný je nakonec odsouzen. I přesto budou mít statistické údaje vyplývající z kriminalistických statistik svou váhu. Zvláště pokud na ně nebudeme pohlížet jako na jediné směrodatné hledisko.

Pohledem do srovnávací tabulky³⁰ vidíme, že podíl recidivujících pachatelů na objasněných trestných činech měl od roku 2000 spíše stoupající tendenci. V současné době se pohybuje někde okolo 55 %. Je tedy správné, že se k terciární prevenci obrací pozornost příslušných orgánů. Toto číslo je jistě zbytečně vysoké. Bude zajímavé sledovat, zda posun v chápání postpenitenciárního zacházení v posledních letech bude mít na trendu podílu recidivistů v nejbližších letech nějaký vliv.

K pozoruhodnému srovnání dojdeme, pokud statistiku kriminalistickou srovnáme s trestní statistikou soudů. Zde hodnota procentuálního podílu recidivistů dlouhodobě osciluje okolo 16 %. Soudci tedy zjevně, a pravděpodobně zcela správně, nepostupují v případě recidivujících pachatelů automaticky, ale zvažují vliv opakování trestné činnosti na stupeň nebezpečnosti trestného činu i možnosti nápravy pachatele.

2.6 Prevence recidivy

Prevence recidivy je součástí širšího pojmu prevence kriminality. Tu teorie definuje jako soubor nejrůznějších aktivit mimotrestního charakteru orientovaných na odstranění, oslabení či neutralizaci kriminogenních faktorů s cílem zastavit růst kriminality nebo docílit jejího snížení. Jde především o předcházení negativním vlivům zvyšujících vhodnost pachatele k páčání trestné činnosti. Prevence si neklade nemožný cíl kriminalitu zcela vymístit, ale spíše ji omezit na nejmenší možnou míru, popřípadě snížit na minimum dopad na její oběti. Prevence kriminality pracuje s prostředky mimotrestními. To samozřejmě nesnižuje preventivní sílu existence trestů a konkrétního trestání. Funkční trestněprávní politika realizovaná efektivním způsobem, to znamená adekvátním a rychlým potrestáním jejich pachatelů, působí výrazně preventivním způsobem, a to nejenom směrem ke konkrétní osobě, ale i v obecném měřítku směrem ke společnosti.

³⁰ Viz. Příloha 1

Prevenici kriminality tradičně dělíme na základě dvou hledisek, podle obsahového zaměření a podle adresátů. První hledisko člení preventivní aktivity na sociální, situační a viktimologické.³¹

Viktimologická prevence klade důraz na oběť, respektive osobu potenciálně ohroženou, a její možnosti snížit šanci, že se obětí skutečně stane. Situační prevence staví do popředí význam odstraňování kriminogenních situací, omezování příležitostí ke spáchání trestných činů, a tím zvyšování rizika dopadení pachatele. Z pohledu prevence recidivy a kontinuální sociální práce sehrává nejvýznamnější úlohu prevence sociální. Je zaměřena na sociální kriminogenní faktory, na jejich překonávání či jejich neutralizaci. Patří do ní tedy i možnosti změny chování pachatele během výkonu trestu nebo prostředky k návratu do běžného života po jeho skončení.

Na otázku adresátů preventivních aktivit odpovídá dělení na prevenci primární, sekundární a terciární. Primární preventivní aktivity jsou adresovány veškerému obyvatelstvu, ať již celého státu, některého města, místa nebo některým demograficky vymezeným skupinám obyvatel (mládeži, etnickým menšinám apod.). U sekundární prevence jsou preventivní aktivity orientovány na potenciální pachatele, na potenciální oběti a na kriminogenní situace. Až třetí druh preventivních aktivit dopadá na kriminální recidivu. Terciární prevence je na zaměřena právě na osoby, které se už staly pachateli trestného činu (sociální), obětí trestného činu (viktimologická) nebo dokonce situace, ve kterých k páchaní trestné činnosti běžně dochází (situační).³²

Společnost, stát a k tomu příslušné orgány docilují žádoucího stavu fungování společnosti především kontrolou vnějších projevů lidského chování. Měřítkem je nastavený právní systém a případně další uznávané normativní systémy. V ideálním případě by právní normy měly co nejvíce korespondovat s hodnotovými systémy, kulturní tradicí a životním stylem. Za prvořadý předpoklad prevence berme tedy kvalitní zákonnou úpravu a její kvalifikovanou aplikaci. Už při tvorbě příslušné legislativy je žádoucí, aby nevznikala živelně, ale odpovídala situaci ve společnosti. Již ve fázi legislativní je třeba zvažovat a pokud možno důkladně promyslet, jaký bude dopad nové normy na vývoj kriminality a chování adresátů práva. K redukci kriminality dochází nejen prostřednictvím striktně formálního normativního systému (právo). Svou roli sehrávají i další podobné systémy jako jsou morálka nebo náboženská

³¹ Novotný, O., Zapletal, J., a kol., Kriminologie, Praha: Eurolex Bohemia 2001, s. 159 a následující

³² Novotný, O., Zapletal, J., a kol., Kriminologie, Praha: Eurolex Bohemia 2001, s. 159 a následující

pravidla. I přes občas zjevné přezíravý názor na existenci této skutečnosti, i v dnešní době platí, že u velké části populace zastává hrozba veřejným odsouzením či veřejné odsouzení samotné významné postavení.

Skutečností zůstává, že současná společenská atmosféra příliš nepřeje tendencím směřujícím k přemíře dodržování pravidel. Stále více můžeme sledovat varovné signály související s právním nihilismem. Zmínka o narušení tradičních hodnot, konzumní mentalitě a trendu dosahovat, co nejrychlejšího úspěchu za jakoukoliv cenu, může znít frázovitě. Na druhou stranu je zřejmé, že se porušování pravidel v dnešní době často stává ukázkou síly. Dodržování pravidel je stále více považováno za projev slabosti a hlouposti. Je skoro zbytečné psát, že taková společenská nálada je vygradována v prostředí věznic, kde je systém nepřítelem a jeho pokořitelé jsou oslavováni jako hrdinové. Svou význačnou roli v tomto pohledu na svět zastávají také média a jejich způsob prezentování reality.

Je zřejmé, že vnější kontrola lidského chování není sama o sobě dostačující. Nezbytně s ní musí být spojena i vnitřní kontrola, tedy vytvoření vnitřních zábran a internalizace sociálně aprobovaných hodnot. Dostatečně hodnotný systém bychom si měly vytvořit v době objevování a přejímání pravidel, to znamená především jako děti a mladiství. Pokud k tomu však nedojde a tento nedostatek se projeví ve formě konfliktu se zákonem, přichází na řadu systém resocializační.³³

Terciální prevence si klade za cíl nastavit systémy zacházení s odsouzenými takovým způsobem, aby v kombinaci s trestem byl snížen počet recidivujících pachatelů na minimum. Svých instrumentů může využívat ve dvou fázích, v rámci výkonu trestu – penitenciární a po jeho ukončení – postpenitenciární. Neměli bychom však dojít k závěru, že prostředkem prevence recidivy je pouze prevence terciární. Systém prevence vytváří soustavu na sebe navazujících opatření s postupně se zvyšující intenzitou. V okamžiku, kdy se ukazuje určitá úroveň jako nedostatečná, přistupuje další, intenzivněji působící stupeň, určený pro užší okruh osob.

³³ Novotný, O., Zapletal, J., a kol., Kriminologie, Praha: Eurolex Bohemia 2001, s. 159 a následující

3. Kontinuální sociální péče

3.1 Kontinuální sociální péče

S příchodem demokratického státu a oddělením trestního práva od politiky začaly být zaváděny nové postupy i do oblastí péče o vězněné osoby. Od účinnosti vyhlášky MPSV č. 182/1991 Sb., která rozšířila možnosti sociální pomoci, se transformovala dosavadní postpenitenciární péče na péči kontinuální. Blíže metody této práce rozvádí například Metodický materiál MPSV ČR: Informace o kontinuální sociální práci s pachateli trestné činnosti, 1995. Začátek působení sociálního kurátora na klienta se tím posunuje hluboko před moment propuštění z výkonu trestu odnětí svobody, dává sociálním kurátorům šanci s předstihem řešit nejzávažnější problémy.

Kontinuální sociální péče zahrnuje práci s klientem ve všech fázích trestního řízení (ve vazbě i na svobodě), včetně soudního řízení i ve výkonu trestu. Jejím cílem je navázání vzájemného socioterapeutického vztahu v zájmu působení na osobnost klienta tak, aby byla upevněna, eventuálně vytvořena jeho pozitivní sociální vazba na okolí, aby nedocházel k jeho sociální izolaci. Do této oblasti patří:³⁴

- práce s rodinou klienta, spoluvytváření podmínek pro jeho úspěšnou koexistenci v malé sociální skupině (rodině, pracovním kolektivu)
- omezování vlivu sociálně patologických skupin na klienta
- pomoc klientovi při zabezpečování kontaktu s institucemi při řešení poskytování zdravotní péče, materiálního vybavení a při jiných úředních jednáních (rozvíjet klientovu schopnost sociálních dovedností při vyřizování úředních záležitostí)

System kontinuální sociální péče s klienty představuje rozšíření působnosti sociálních kurátorů hlavně o nezbytnou spolupráci se sociálními pracovníky Vězeňské služby. Součástí systému pak není pouze uvedený kurátor, ale současně i sociální pracovník Vězeňské služby, ostatní pracovníci ve věznicích (vychovatel, volnočasový pracovník atd.) a v nejširším hledisku vůbec všechny subjekty, které ovlivňují pachatele od počátku vyšetřování. Kontinuální sociální práce se orientuje na poskytování takové

³⁴ Černíková, V. Sociální ochrana Praha: Policejní akademie České republiky 2005, s. 153 - 155

pomoci a sociální péče, která činí klienta schopným řešit svoji sociální situaci odpovědnějším, vyzrálejší způsobem se zvyšující se mírou samostatnosti.³⁵ Shrnutí do jednoduchých bodů je celkový přínos kontinuální sociální péče pro společnost spatřován v následujícím:³⁶

- usnadňuje návrat jedince
- napomáhá pochopení příčin konfliktu
- napomáhá aktivizaci sil klienta
- minimalizuje se recidiva
- zvyšuje se pravděpodobnost efektivnějšího využití nákladů vynaložených na trestní řízení a výkon trestu
- podněcuje občanskou společnost k přijetí určité míry odpovědnosti
- posiluje motivaci a volní úsilí klienta integrovat se do společnosti

³⁵ Černíková, V. Sociální ochrana Praha: Policejní akademie České republiky 2005, s. 153 - 155

³⁶ Příručka pro metodiky sociální prevence a sociální kurátory. Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky, Ostrava 2007

4. Penitenciární působení

4.1 Penitenciární působení

Penitenciární působení je nejčastěji chápáno jako péče o vězně v rámci trestu odnětí svobody. V širším měřítku je však penitenciární péče úzce spjata s celým trestním řízením vykonávacím. I v případě trestu nespojeného s odnětím svobody lze poskytnout odsouzenému péči zajišťující jeho resocializaci a využít prostředků umožňujících zabránění pokračování trestné činnosti. Účelem trestu je účinná ochrana společnosti. Moderní trestní právo reprezentované i našim trestním zákonem zná k dosažení tohoto cíle tři mechanismy:³⁷

- izolaci pachatele – aktuálně významné především u jednotlivců, kteří nejsou schopni úspěšné resocializace a jsou pro společnost nebezpeční
- odstrašení – opakovaně byla výzkumně prokázána dílčí neúčinnost tohoto prostředku. Obzvláště neúčinným je u chronických delikventů, recidivistů, osob s kriminálním životním stylem.
- regulace chování – tj. změnou chování jedince v žádoucím směru, navozenou adekvátním zacházením. Jen tento mechanismus se jeví jako skutečně účinný a zároveň humánní.

Správné využití jednotlivých mechanismů je určující pro dosažení účelu trestání. Možnosti další práce s odsouzeným se odvíjí především od stanovení adekvátního trestu soudem, odborné diagnóze pachatele, predikci jeho dalšího jednání a nabídce vhodných penitenciárních opatření.

Prvním subjektem, který vstupuje do procesu ovlivňování odsouzeného, je soudce. Zvolením správné sankce, to znamená správného druhu trestu z rejstříku obsaženého v trestním zákoně, může být směřování k účelné resocializaci významně kladně i záporně ovlivněno. Mluví se o takzvané individualizaci sankce. K dosažení

³⁷ Netík, K., Netíková, D. Vybrané kapitoly z forenzní psychologie pro právníky, Praha:Univerzita Karlova 1994, kap. 2.3

jejího maximálního efektu je dále třeba, aby následovala bezprostředně po provinění a negativní část (trest), byla doplněna o pozitivní motivační složku.

V případě rozhodnutí o trestu odnětí svobody ovlivňuje práce soudu i další okolnosti výkonu trestu. Součástí je i rozhodnutí o typu věznice (a dokonce přesné určení konkrétního zařízení), kam je odsouzený zařazen. To znamená, s jakou intenzitou budou omezena práva odsouzeného a v jakém prostředí se bude pohybovat. Vzhledem k tomu, že rozhodnutí podobného typu patří mezi vysoce specializované činnosti, je do budoucna zvažováno přenechat taková rozhodnutí jinému speciálnímu subjektu. Zkušenosti ze zahraničí mluví v tomto ohledu, jak o využití doporučující zprávy Probační a mediační služby, tak i o složitějším, nicméně fundovanějším postupu. Zřízení diagnostického zařízení, kam by byl odsouzený umístěn před nástupem výkonu trestu ve vězení.

S fungováním odsouzeného ve výkonu trestu je v poslední době v ČR spojován nástroj s názvem SARPO 1 (Souhrnná Analýza Rizik a Potřeb Osob). Ač jde prozatím o systém hodnocení ve fázi pilotního projektu, respektive vyhodnocování prvních výsledků pilotního projektu, je už dnes systematickým komplexním systémem, na kterém lze skvěle demonstrovat jednotlivé složky hodnocení:³⁸

Analýza – hodnocení minulosti. Ve výkonu trestu tento okamžik postihuje nástup odsouzené osoby do věznice, kdy je nutné provést její vyhodnocení a rozhodnout o odpovídajícím umístění. V této fázi využíváme informace vyplývající převážně z charakteristiky trestné činnosti. Jedná se o data z trestní minulosti, údaje o způsobené újmě, specifčnosti této újmy i jejím rozsahu a dále z toho vyplývajících rizik

Diagnóza – hodnocení současnosti. Další fází je diagnostika, která se zabývá aktuálním stavem odsouzené osoby nacházející se ve výkonu trestu. Sebereflexe pachatele, vůle po pozitivní změně, spolupráce se státním a nestátním sektorem, popř. dalšími organizacemi a subjekty civilního světa se stávají základními kritérii v posuzování úspěšnosti plnění programu zacházení. Součástí je především komplexní zhodnocení individuálních schopností dané osoby, možností daného zařízení a dosaže-

³⁸ Hůrka, J., Petras, M. Základní aspekty hodnocení odsouzených (2.část) in České vězeňství 1/2007

ných výsledků v dosavadním průběhu. Je důležité si uvědomit, že riziko jako takové nemusí odrážet přímou vazbu na trestnou činnost. U jednoho člověka může být absence práce a bydlení vážným důvodem jeho kriminálního jednání, u druhého pouze doprovodným jevem celkového životního stylu, neschopnosti sociální orientace apod. Proto tato část nástroje pracuje na základech objektivního a subjektivního hodnocení. Konečným výstupem je vytvoření žebříčku možných opatření od vhodných po méně vhodné. Nejde o to nalézt nejlepší cestu resocializace, ale bod, kde se dá začít.

Predikce – hodnocení budoucnosti. Nezbytnou součástí se stává především predikce budoucího vývoje. V souvislosti s predikcí potenciálních rizik se předloží doporučení k minimalizaci rizik. Toto doporučení obecně vyjmenovává všechny postupy a opatření, které by vedly k minimalizaci zjištěných rizik bez ohledu na místní možnosti a podmínky. Návrh postupu je dále návrhem již konkrétních opatření a postupů, jež jsou v daném prostředí k dispozici.

Jak bylo uvedeno, hodnotící nástroj SARPO 1 existuje v našich podmínkách jen velice krátce a je spíše příslibem do budoucna. Na základě uvedených skutečností se nelze domnívat, že v minulosti neprobíhala žádná podobná diagnóza. Konkrétní nástroje a doporučení zde přirozeně fungovaly již dříve. Využívané techniky byly i v našem prostředí velmi podrobně popsány již dříve - hlavní metody penitenciárního psychologického vyšetření:³⁹

- analýzu dokumentace případu – zdroji dat zde jsou rozsudek, znalecké posudky, zdravotnická dokumentace, u recidivistů k tomu přistupují data shromážděná při předchozích výkonech trestu
- rozhovor – během nějž jsou zjišťována data o dosavadní životní historii jedince
- pozorování chování klienta prováděné nejen psychologem, ale i vězeňským personálem
- psychologické testy orientované na poznání penitenciárně významných charakteristik osobnosti, včetně jejich poruch
- analýza výtvorů klienta

³⁹ Netík, K., Netíková, D., Hájek, S. Psychologie v právu, Praha: Nakladatelství C.H.Beck 1997, s. 40

V tomto místě považuji za potřebné zmínit, že do hodnocení a stanovení příslušného programu nezasahují jenom charakteristiky odvíjející se od osoby a chování pachatele. Stanovení programu musí vycházet i z některých zcela pragmatických skutečností. Každé vězeňské zařízení totiž nabízí jen omezenou škálu možností, ze které lze volit. I čerpání finančních prostředků má jistě své striktní meze. Volba programu zacházení tedy není volbou ze všech možných prostředků, ale zvážením nejlepšího z dostupných.

Penitenciární diagnóza je základem zacházení s odsouzeným, základem procesu korektivní socializace. Z personálního hlediska se realizuje týmovou spoluprací lékaře, psychologa a sociálního pracovníka. Jádrem penitenciární diagnózy je diagnóza psychologická. Nemá a nesmí mít statický charakter. Je dynamickým, kontinuálním procesem, který sleduje vývoj odsouzeného během výkonu trestu.

První fáze vstupního vyšetření probíhá na nástupních odděleních ústavů. Slouží k zařazení odsouzeného do odpovídajícího typu programu. Druhá fáze průběžných vyšetření se realizuje během procesu resocializace. Třetí fáze předpropouštěcího vyšetření uzavírá tento proces a je zaměřena na hodnocení účinnosti, predikci budoucího vývoje a představuje přechodovou fází k postpenitenciárnímu zacházení.

4.2 Programy zacházení

4.2.1 Penitenciární diferenciaci

Na uvedenou potřebu individualizace sankce velice zřetelně navazuje další termín – penitenciární diferenciaci. Vyjadřuje rozdílnost somatickou i psychickou, nezbytnost respektu k rozmanitosti lidské bytosti. Zároveň se však vychází z předpokladu existence skupin odsouzených s podobnou strukturou osobnosti a podobnými mechanismy vzniku a rozvoje kriminálního chování. Pro práci s konkrétním pachatelem jsou na základě získaných poznatků vytvářeny individuální programy zacházení.⁴⁰

⁴⁰ Černíková, V., Makariusová, V., Sedláček, V. Sociální ochrana. 2. rozšířené vydání. Praha: Policejní akademie ČR, 1998, s. 35 -36

Jejich fungování lze rozčlenit do těchto oblastí:

- vzdělání – edukační moduly diferencované podle dosažené úrovně vzdělání a předpokladů učení
- volný čas – volnočasové moduly sloužící ke kultivaci osobnosti ve sféře zájmů a koníčků
- práce – pracovní moduly nutné k ekonomickému zajištění odsouzených a zaměřené na jejich vedení k odpovědnosti (plnění povinností) a na rozvoj ekonomického chování
- osobnost – moduly tréninkově terapeutické, orientované na osvojení sociálních dovedností nutných k relativně bezporuchovému životu na svobodě a na terapii eventuálních poruch osobnosti
- sociální vazby a vztahy – extramurální moduly zaměřené na udržení a rozvoj, eventuální stimulaci vzniku hodnotných sociálních vazeb a vztahů (přátelé, rodina apod.)

4.2.2 Vzdělání

§34 zákona č.169/1999 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody stanoví, že odsouzeným, u nichž jsou pro to předpoklady, se obvykle umožní, aby získali vzdělání na základní nebo i střední škole. Vězeňská služba ČR zajišťuje toto vzdělávání pomocí svého školského zařízení zařazeného do sítě škol v ČR. Posláním SOU, U a OU VS ČR je naplňovat ta ustanovení zákona, která ukládají Vězeňské službě zahrnout do forem zacházení s odsouzenými vzdělávání jako nedílnou součást programu zacházení s odsouzenými, jednu z možností usnadnění návratu vězňů do občanského života. Důraz je přitom kladen na vzdělávání kategorie mladistvých odsouzených a odsouzených věkem blízkých mladistvým.⁴¹

⁴¹ URL: http://www.vscr.cz/clanky/?cl_id=291

SOU je zřízeno jako jedna škola, která sdružuje tři typy škol:

- o Střední odborné učiliště, kde se vyučují učební obory pro úspěšné absolventy základních škol,
- o Učiliště, kde se v učebních oborech vzdělávají žáci, kteří základní školu ukončili v nižším než 9. ročníku nebo 9. ročník nedokončili úspěšně a
- o Odborné učiliště, kde se v učebních oborech s upravenými učebními osnovami vzdělávají žáci ze zvláštních škol.

Kromě toho SOU podle zřizovací listiny a v souladu se školským zákonem organizuje kurzy pro doplnění vzdělání poskytovaného základní školou a odborné kurzy k získání nebo rozšíření kvalifikace. Vzdělávání ve věznicích, kde nejsou zřízena ŠVS, organizuje vedoucí oddělení výkonu trestu (oddělení výkonu vazby a trestu) nebo jím pověřený pracovník, přičemž za metodické řízení odpovídá ředitel SOU. Ve všech věznicích jsou stanoveni konkrétní pracovníci odpovídající za oblast vzdělávání. Trochu stranou uvedených vzdělávacích aktivit stojí i možnost dosažení vysokoškolského vzdělání. Dobré zkušenosti v tomto směru má například věznice v Brně, která spolupracuje s Masarykovou Univerzitou.⁴²

4.2.3 Volný čas

Škála nabízených volnočasových aktivit je relativně široká, nemá žádné pevné ohraničení a liší se tedy v různých věznicích. V jednotlivých zařízeních nalzáme bohatý rejstřík činností. Od sportovních aktivit, přes umělecké, dramatické, výtvarné i hudební, až po aktivity blízké spíše práci – výroba dětského kolotoče. Volnočasové aktivity zajišťují specializovaní pracovníci – volnočasoví pedagogové ve spolupráci s vychovateli. Jako nejčastější problém v českých věznicích směrem k volnočasovým aktivitám je uváděn nedostatek vhodných prostorů v poměru k počtu vězňů. Prostory jsou často využívány během celého dne a časové úseky stanovené pro jednotlivé vězně nedostačující.⁴³

⁴² Mahelová, H. Projekt studia odsouzených úspěšně pokračuje In České vězeňství 6/2006

⁴³ Horváth, V. Kvalita, nebo kvantita in České vězeňství 1/2007

4.2.4 Práce

Věznice vytvářejí podmínky pro zaměstnávání odsouzených buď v rámci svého provozu, prostřednictvím vlastní výroby nebo podnikatelské činnosti, popřípadě smluvně u jiných subjektů. Odsouzený, který byl zařazen do práce, je povinen pracovat, pokud je k práci zdravotně způsobilý. Možnost pracovat se uvádí jako nenahraditelná složka výchovného účelu trestu. V tomto ohledu je nedostatek pracovních míst pro odsouzené palčivým problémem. Počet zaměstnaných se ovšem v posledních letech neustále zvyšuje. Výstavba nových prostor pro zaměstnání odsouzených, to znamená například výrobních hal, je prioritou českého vězeňství.⁴⁴ Přednost dostává právě zaměstnávání v prostorách věznice. V dlouhodobém horizontu je totiž o mnoho hospodárnější, než práce venku, která vyžaduje náročný dozor nad vězni. Nemluvě o nesporně vyšší rizikovosti svévolného opuštění pracoviště.

Na konci roku 2006 překročilo procento zaměstnaných vězňů hranic 50 % a nad touto hranicí se od této doby drží. Vzhledem ke stavu v jednotlivých věznicích je ovšem toto číslo mírně zavádějící. Někde se drží blízko 100 % zaměstnanosti, jinde nedosahují ani 20 %.⁴⁵

4.2.5 Osobnost

Změny sociálně deviantního chování nelze dosáhnout bez využití relevantních psychologických poznatků a postupů. V obecné rovině jsou poznatky moderní psychologické teorie využívány již při formulování koncepce celého procesu. V konkrétní rovině jsou nedílnou součástí programů korektivní socializace.

⁴⁴ Pospíšil, J. Uděláme vše pro to, aby vězeňská služba dostala více peněz a tabulkových míst in České vězeňství 1/2007

⁴⁵ Statistika VSCR 2007

Typově se může jednat o:⁴⁶

- sociálně psychologický výcvik, má za cíl osvojení dovedností potřebných k hodnotnému interpersonálnímu styku, tj. sebepoznání a poznání druhý, rozvoj kooperativního chování, komunikačních dovedností atd.
- psychologické poradenství, řeší obecné i konkrétní problémy odsouzených, zvláště v oblastech: zaměstnání, partnerských vztahů, výchově dětí, zdraví a vzdělávání
- psychoterapie, aplikace psychoterapie do penitenciárního prostředí, obsahu řadu terapeutických systémů
- psychologické intervence v krizi, hybrid poradenství a terapie, intenzivní krátkodobý terapeutický zákrok v situaci akutní interpersonální nebo intrapersonální krize

Pro určitou část vězňů je neopomenutelnou součástí jejich života, to znamená i vězeňského života, možnost využití služeb duchovního. U nás má tato služba oproti zahraničí jedno zajímavé specifikum. Duchovní potřeby věřících různých náboženství totiž většinou zajišťuje jedna a tatáž osoba.

4.2.6 Sociální vazby a vztahy

Je nezbytné, aby vyhasínající vztahy byly udržovány na co nejlepší úrovni. Právními předpisy je upraven jak písemný tak i osobní vztah odsouzeného s blízkými osobami. Zvláštní důraz je kladen na posilování sociálních vazeb ve výstupních odděleních věznic. Samostatnou kapitolou úvah o udržení a rozvoji sociálních vazeb je vztah mezi odsouzenými rodiči a jejich nezletilými dětmi. Potřeba odborného zacházení v tomto případě přísluší nejen odsouzené osobě, ale i dětem zasaženým uvězněním rodičů. Své aktivity zde vyvíjí například Český Helsinský výbor nebo mezinárodní organizace EUROCHIPS.⁴⁷

⁴⁶ Netík, K., Netíková, D., Hájek, S. Psychologie v právu, Praha: C.H.BECK, 1997, s. 41

⁴⁷ Fischerová, H. Děti vězněných rodičů In České vězeňství 5/2006

4.3 Výstupní oddělení věznic

Na základě příslušných ustanovení zákona o výkonu trestu odnětí svobody a vyhlášky Ministerstva spravedlnosti, kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody zřizují věznice výstupní oddělení, do nichž se přiměřenou dobu (zhruba 6 měsíců) před ukončením výkonu trestu zpravidla umísťují odsouzení. Určující pro podobu vězeňství v tomto směru je i Metodický list ředitele odboru výkonu vazby a trestu č. 19/2005, o zřizování a činnosti výstupních oddělení.

Funkcí výstupního oddělení je napomáhat odsouzeným při vytváření příznivých podmínek pro samostatný způsob života po propuštění a minimalizovat možná rizika jejich dalšího selhání. Odsouzení dostávají na tomto oddělení bezplatný servis pro ně zásadních a důležitých informací, jsou seznamováni s novinkami mimo věznici a velmi cíleně jsou připravováni na zvládnutí všech možných úskalí svého dalšího života na svobodě. Jsou připravováni i na tak specifické problémy, jako jak se před veřejností částečně rehabilitovat nebo jak dát najevo i pozitivní rysy své osobnosti v případě předpokládaných situací negativního přijetí. Odsouzeným je na výstupním oddělení kromě vychovatelů k dispozici tým odborných pracovníků věznice. Probíhá konkrétní nácvik umění komunikovat, žádat o pomoc např. na úřadech apod. Součástí práce je seznámení s problematikou domácího hospodaření, s aktuálními cenovými relacemi v obchodní síti, s novinkami v dopravě. Probíhá nácvik základů společenského chování, a často i takové věci jako je doplnění slovní zásoby, nebo formování sdělení, která jim usnadní efektivní komunikaci s okolím po výkonu trestu. Sociální pracovnice pomáhá vyřídit všechny nezbytné doklady. Primárním cílem je dát odsouzeným maximální možnou průpravu i prostředky k získání zaměstnání. Věznice by měla plánovat v rámci výstupních oddělení společné i individuální extramurální aktivity, přičemž na základě individuálního vyhodnocení rizik umožní odsouzeným využívat těchto aktivit zejména k podpoře praktického nácviku sociálních dovedností mimo věznic. Tyto metody a formy zacházení mají povzbuzovat motivaci odsouzených, vyžadovat jejich aktivitu, vést je k samostatnému rozhodování a zdůrazňovat princip zodpovědnosti a přijetí důsledků za svoje jednání.⁴⁸

⁴⁸ Indra, V. Výstupní oddělení věznice – vstupní brána do nového života in České vězeňství 2/2007

Výstupní oddělení v moderním pojetí fungují v některých českých věznicích již více než 10 let. Za tuto dobu se stabilizoval jejich provoz jako standardního oddělení. Informace o praktickém fungování věznic, to znamená i o výstupních odděleních, lze čerpat ze zprávy ombudsmana ČR⁴⁹, popřípadě z nárazových monitorovacích zpráv Českého Helsinského výboru⁵⁰. Zprávy kladně reflektují skutečnost zlepšování podmínek ve výstupních odděleních. Přesto je zde často jako závažný problém zdůrazňován jen nepatrný rozdíl od zbytku vězeňského areálu. Jde často o zjevně stejně vybavený prostor, pouze opticky oddělený. Na základě uvedeného Metodického pokynu by měla tato oddělení zajišťovat ubytování internátního typu. Cestou ke zlepšení začínají především snížením počtu ubytovaných na jedné cele (ložnici) a zvýšením počtu samoobslužných činností.

Jako zajímavý příklad konkrétního vzeměme monitoring provedený ČHV ve věznici Příbram:⁵¹

Výstupní oddělení věznice Příbram, srpen 2006 (v době návštěvy 24 odsouzených)

Program zacházení se odsouzeným stanovuje, nemohou si aktivity vybírat. To je vyváženo skutečností, že zařazování na oddělení probíhá jen se souhlasem odsouzeného. To vyplývá ze zkušeností z běžné praxe, kdy řada vězňů nemá o spolupráci s odbornými pracovníky zájem. Vůle se zapojit je přitom základním předpokladem úspěšnosti nastavených postupů. Specifickými aktivitami dostupnými na výstupním oddělení jsou například: amoobslužné aktivity, možnost kontaktu s kurátorem, sledování kontaktu s příbuznými či známými, sociálně právní poradenství včetně vycházek mimo věznici za účelem seznámení se s fungováním civilního života, K-Centrum v případě drogově závislých. Na oddělení jsou zařazováni nejen vězni odsouzení ke 3letému a vyššímu trestu (jak stanoví zákon), ale i osoby bez sociálního zázemí bez ohledu na délku trestu.

⁴⁹ URL: <http://www.ochrance.cz/dokumenty/dokument.php?back=/cinnost/ochrana.php&doc=703>

⁵⁰ Monitoring vězeňství v České republice v roce 1999: Výsledná zpráva projektu realizovaného za spolupráce Českého helsinského výboru, Nadace rozvoje občanské společnosti a Fordovy nadace, Praha: Český helsinský výbor, 2000

⁵¹URL: http://www.helcom.cz/download/vezen03/Brusel06/HMP_definitiv_final.doc

4.4 Sociální pracovník Vězeňské služby ČR

Specifickou profesí, jejíž pracovní náplní je právě koordinace a plánování programů zacházení, stejně jako přímá práce s odsouzenými a zajištění penitenciární i komplexní kontinuální sociální péče, je pozice sociálního pracovníka vězeňské služby. Svým působením napomáhá obviněnému nebo odsouzenému orientovat se a hledat cesty uspořádání si sociálních vztahů ke svým nejbližším, ke společnosti, ve kterém žil, včetně zaujetí vstřícnějšího postoje ke společnosti. Napomáhá odsouzenému nebo obviněnému řešit jeho okamžitou sociální situaci, podněcuje ho, aby se zabýval svým sociálním vývojem. Zatímco ve vazební věznici provádí spíše činnosti související se snižováním napětí a poskytováním sociálně právního poradenství, ve věznici pro výkon trestu odnětí svobody plní řadu z výše popsanych úkolů od nástupního oddělení, přes průběh trestu až po výstupní oddělení.⁵²

Sociální pracovník zajišťuje především tyto úkoly:

- zjišťuje podmínky, které ovlivnily sociální vývoje odsouzeného
- spolupracuje s rodinou, hledá podněty k pozitivní změně chování
- spolupracuje se sociálním kurátorem a neziskovými organizacemi za účelem zajištění podmínek pro přechod do běžného života
- vytváří předpoklady pro navázání příznivých sociálních kontaktů
- podněcuje jedince k pozitivnímu rozvíjení sociálních dovedností

4.5 Alternativy trestu odnětí svobody

4.5.1 Alternativy trestu odnětí svobody

Problematika alternativ trestu odnětí svobody zapadá určitým způsobem jak do tematiky penitenciární tak do oblasti prevence recidivy. Primárně jde samozřejmě o nástroj trestního práva. Zprostředkovaně jsou ovšem takové tresty ale i jednou z nejlepších prostředků terciární prevence. Podstatou je zachování jedince v jeho přirozeném prostředí a zároveň nastavení podmínek, které brání jeho kriminálnímu chování. Limity chování může určovat přímá hrozba realizace trestu odnětí svobody,

⁵² Černíková, V. Sociální ochrana, Praha: Policejní akademie ČR 2005

anebo také prosté zabránění možnosti kontaktu s nositeli kriminální nákazy (omezením kontaktů s určitým typem lidí, zákazem vstupu do určitého prostředí, omezením pohybu v určité době apod.).

Nebývalý zájem o alternativní tresty podnítily změny v charakteru kriminality a její nárůst zejména v prvních letech po druhé světové válce. Tehdejší situace ve vězeňství, která byla výrazně poznamenána překročením kapacity většiny vězeňských zařízení, a nízká efektivita trestu odnětí svobody, vyvolaly diskusi o jiných, účinnějších a méně nákladných způsobech zacházení s osobami, které překročily hranice trestního zákona. Objevily se názory prosazující humanizaci či liberalizaci vězeňského systému. Začínaly se zavádět nové výchovné, sociální a (psycho)terapeuticky zaměřené způsoby práce s pachateli. Ukázalo se, že ani sebelépe odborně a organizačně zajištěný program pro pachatele probíhající ústavní formou nezaručuje úspěšnější výsledek než alternativní postupy, tedy úspěšnou resocializaci odsouzeného. Ukládání trestu vězení začalo být vnímáno jako poslední možný prostředek (*ultima ratio*), jenž má být aplikován v těch případech, kdy s ohledem na závažnost spáchaného deliktu či vzhledem k osobě pachatele není vhodné uplatnit jiný druh trestu.

Alternativní opatření a alternativní tresty byly a doposud jsou určeny pro pachatele méně závažných trestných činů, jinými slovy pro pachatele s "lepší perspektivou". Prostřednictvím alternativních způsobů zacházení společnost může řešit problém rostoucí kriminality mladistvých a mladých dospělých pachatelů lépe, než pouhým zesilováním represivních sankcí. Otázkou dalšího rozvoje alternativ k trestu odnětí svobody se brzy začaly zabývat i orgány OSN. V roce 1985, kdy se konal 6. kongres OSN, byla přijata rezoluce č. 16 o snížení počtu vězňů, o alternativách trestu odnětí svobody a o společenské reintegraci pachatelů. V rámci příprav 8. kongresu OSN byl vypracován návrh směrnic týkajících se alternativ k trestu odnětí svobody, ve kterém byly jako vhodné alternativní sankce uvedeny: podmíněné odsouzení, domácí vězení, probace, služby pro veřejnost, náhrada škody, práce ve společenském zařízení a veřejná důtka. Během tohoto kongresu konaného v Miláně roku 1990 bylo přijato i několik rezolucí a pravidel, především tzv. Tokijská pravidla, jež definují různé druhy opatření nespojené s odnětím svobody a způsoby jejich uplatňování. V návaznosti na podněty OSN, ale i v rámci svých vlastních aktivit, se

otázkou alternativních sankcí zabývá také Rada Evropy. Jedním z nejvýznamnějších kroků v tomto směru bylo přijetí "Doporučení č. R(92)16 Výboru ministrů členských států k Evropským pravidlům o trestech a opatřeních realizovaných ve společenství", které obsahuje celkem 90 pravidel. Tato pravidla lze chápat jako paralelu k Evropským vězeňským pravidlům (vydaných též Radou Evropy). Materiál je souhrnem doporučení členským státům pro zavádění nových legislativní opatření v trestní politice.⁵³

Asi nejstarší forma alternativního způsobu trestání se datuje již do minulého století. Od této doby se rozvíjí tak zvaná probace. Mimo ni uvádím několik dalších možností práce s pachatelem. Jedná se o trestání praktikované u nás, popřípadě v jiných evropských zemích.

4.5.2 Probace

Základy tohoto alternativního způsobu trestání položila soukromá osoba - bostonský obuvník John Augustus. Ten začal z vlastní iniciativy kolem roku 1841 soudu platit za pachatele kauce a před vynesením rozsudku jim poskytoval práci, finanční výpomoc, případně i pomoc jejich rodinám. Když se později společně s pachatelem dostavil k soudu, předložil soudci zprávu o pokrocích, kterých pachatel doposud dosáhl, a požádal soud o uložení trestu formou pokuty a náhrady soudních výloh.⁵⁴

Probace představuje povinnost pachatele podrobit se probačnímu příkazu a namísto trestu přijmout v určené době stanovená omezení, povinnosti nebo tzv. probační dohled. U nás byl v souvislosti s již zmíněným zákonem č. 257/2000 Sb. o Probační a mediační službě zaveden institut dohledu úředníka PMS – probačního dohledu. Dohled je uplatňován v zákonem stanovených případech vůči obviněnému, obžalovanému nebo odsouzenému. Přesná definice dohledu úředníka PMS je uvedena ve znění § 26a trestního zákona, podle níž se dohledem rozumí pravidelný osobní kontakt pachatele s úředníkem PMS, spolupráce na vytváření a realizaci probačního programu ve zkušební době a kontrola dodržování podmínek uložených pachateli soudem. Účelem dohledu je jednak kontrola (tedy ochrana společnosti a snížení pravděpodobnosti recidivy), jednak pomoc (odborné vedení a pomoc pachateli s cílem dosažení jeho resocializace a řádného vedení života v budoucnosti). V rámci dohledu

⁵³ URL: <http://www.portal.cz/scripts/detail.php?id=2310>

⁵⁴ Netík, K., Netíková, D., Hájek, S., Psychologie v právu. Praha: C.H. BECK 1997

může soud uložit pachateli různá přiměřená omezení a přiměřené povinnosti.

V širším slova smyslu probace znamená shromažďování informací o osobě pachatele a jeho sociální, rodinné a pracovní situaci za účelem vytvoření podkladu pro další rozhodování státního zástupce, popř. soudu. V podstatě jde o zprávu shrnující zjištěné poznatky o osobě pachatele, o jeho osobní, sociální a pracovní situaci, zachycující ale také jeho postoj k trestné činnosti a návrhy na způsoby řešení způsobených škod. Zpráva často poskytuje více informací i o oběti a jejím postoji k pachateli, popřípadě o jejích návrzích na řešení následků škod v souvislosti se spácháním trestného činu. Zpráva zároveň obsahuje analýzu potřeb a zdrojů pomoci pachatele, to znamená rozbor situace a návrhy probačního pracovníka na vhodné a současně, podle situace, dostupné způsoby intervencí.⁵⁵

Pro potřeby efektivního dohledu stanoví zákon pachateli, kterému byl uložen dohled, povinnosti. Jejich základem je povinnost spolupracovat s probačním úředníkem, dostavovat se k němu a informovat o svém pobytu, zaměstnání, dodržování soudem uložených přiměřených omezení nebo povinností a jiných důležitých okolnostech. Probačnímu úředníkovi musí být dokonce umožněn vstup do obydli dohlížené osoby.

Dohled je využíván v různých fázích trestního řízení. Pokud má jít o alternativu trestu, nabízí se v našich podmínkách především jeho uložení vedle podmíněného odsouzení k trestu odnětí svobody. Zároveň s podmíněným odsouzením je stanovena zkušební doba. Délka zkušební doby je určena v různých zemích různě, u nás maximálně na pět let. U některých pachatelů je tento trest kombinován s dalším trestem (např. zákazem činnosti, zákazem pobytu apod.), popř. jsou odsouzenému uloženy další přiměřená omezení a přiměřené povinnosti.

4.5.3 Obecně prospěšné práce

Obecně prospěšné práce jsou trestem, který odsouzený vykonává, aniž by musel opustit své sociální, rodinné a pracovní prostředí. Soud pachateli uloží povinnost odpracovat určitý počet hodin práce splňující podmínku obecného a veřejného zájmu, již odsouzený musí vykonat sám, bezplatně a ve svém volném čase v průběhu stanovené

⁵⁵ Novotný, O., Dolenský, A., Jelínek, J., Vanduchová, M. Trestní právo hmotné – I. Obecná část. Praha: Aspi Publishing, 2003, kap. XVII.

lhůty (nejčastěji do jednoho roku od nařízení trestu). Většina zemí vyžaduje před vlastním rozhodnutím o uložení tohoto trestu osobní souhlas pachatele a zjišťuje tak jeho motivaci a připravenost tento trest vykonat. Trest obecně prospěšných prací je vykonáván ve společnosti. Ačkoli nepředstavuje újmu v podobě detence pachatele ve vězení, obsahuje újmu v jiných, dnes vysoce ceněných hodnotách, oblasti volného času a peněz. Pozitivní přínos práce je též spatřován v tom, že pachatelé svou prací v komunitě pomáhají v oblastech, kde je nedostatek zdrojů všeho druhu, organizacích zaměřených na poskytování sociální, charitativní, zdravotní a jiné pomoci.

U nás byl trest obecně prospěšných prací jako alternativa k trestu odnětí svobody do trestněprávního systému zaveden zákonem č. 152/1995 Sb. Trestní zákon umožňuje trest obecně prospěšných prací uložit v rozmezí 50 až 400 hodin, přičemž za každé dvě neodpracované hodiny stanovil jeden den trestu odnětí svobody. Na rozdíl od jiných evropských států se u nás nevyžaduje souhlas pachatele k uložení trestu obecně prospěšných prací, což ukládání trestu trošku znevažuje. Po novele trestního zákona z roku 2001 soud alespoň přihlíží před uložení trestu obecně prospěšných prací ze zákona ke stanovisku pachatele k možnosti uložení tohoto trestu a k jeho zdravotní způsobilosti trest vykonat.⁵⁶

4.5.4 Částečná detence

Částečná detence je alternativní způsob výkonu trestu odnětí svobody, při kterém je odsouzený ve vězení, ale během výkonu trestu je mu umožněno pracovat nebo vzdělávat se mimo vězeňské zařízení. Některé země mají stanovenou horní hranici trestu vězení, do níž je částečný pobyt mimo věznicí možný (většinou je to šest měsíců). Obdobně se používá tzv. víkendová detence, při níž odsouzený tráví ve vězení pouze víkendy; ta je v Evropě často uplatňovaná u mladistvých pachatelů. Jako další forma částečného omezení osobní svobody je v mnoha zemích užíváno tzv. domácího vězení. Některé země ke sledování odsouzeného během domácího vězení používají elektronické monitorovací přístroje, které si odsouzený připevňuje na tělo (zápěstí, kotník). Prostřednictvím techniky v monitorovacím centru je pak možné pohyb odsouzeného sledovat během celého dne.

⁵⁶ Novotný, O., Dolenský, A., Jelínek, J., Vanduchová, M. Trestní právo hmotné – I. Obecná část. Praha: Aspi Publishing, 2003, kap. XVII.

Jinou kategorií jsou terapeutická zařízení jsou pobytovými ústavami, v nichž se odsouzenému poskytuje specializovaná léčebná péče. V některých zemích mohou být osoby odsouzené za trestnou činnost spojenou s drogovou problematikou k trestu odnětí svobody do dvou let umístěny místo do vězení do příslušného léčebného protidrogového nebo protialkoholního zařízení.

4.6.1 Výchovná opatření vycházející ze zákona o soudnictví ve věcech mládeže

Dalším institutem patřící svou povahou někam do oblasti trestů, ač samozřejmě *stricto sensu* není trestním opatřením, nebo mezi prostředky povinného postpenitenciárního zacházení, ač tento nenastupuje po trestu, ale místo něj, jsou výchovná opatření vycházející ze zákona o soudnictví ve věcech mládeže.

Podle §10 tohoto zákona lze mladistvému uložit kromě trestních a ochranných opatření i opatření výchovná. Lze je použít jak vedle podmíněného odsouzení, tak samostatně nebo vedle jiného ochranného nebo trestního opatření. Výchovná opatření jsou jedním z prostředků, kterým je naplňována dikce ustanovení vyjadřujícího účel a zásady trestání mladistvých. Jde zejména o respektování přiměřenosti použitého opatření, snaha o zabránění páčání další trestné činnosti a nalezení odpovídajícího společenského uplatnění. Je akcentována i individualizace opatření dle osobnosti toho, komu je ukládáno, jeho věku, rozumové a mravní vyspělosti, osobním, rodinným a sociálním poměrům včetně způsobu jeho výchovy. Důležitou pozitivní stránkou všech výchovných opatření je skutečnost, že mladistvý musí s takovým opatřením vyslovit souhlas. Musí mít tedy zájem se výchovnému opatření podrobit.

Výchovnými opatřeními podle zákona jsou:

- Dohled probačního úředníka, to znamená pravidelné sledování chování mladistvého v jeho rodině a způsobu výchovného působení rodičů na něj, kontrola dodržování uloženého probačního programu a výchovných povinností a omezení. Jde v podstatě o období dohledu podle trestního zákona.
- Probační program, který je zcela specifickým nástrojem spočívajícím v absolvování programu sociálního výcviku, psychologického poradenství, terapeutický program, program zahrnující obecně prospěšnou činnost,

vzdělávací, doškolovací, rekvalifikační nebo jiný vhodný program k rozvíjení sociálních dovedností a osobnosti mladistvého.

- Výchovné povinnosti a výchovná omezení, jejichž výčet je demonstrativně zákonem uveden. Patří mezi ně tedy kupříkladu vykonání bezplatně ve volném čase společensky prospěšné činnosti určitého druhu, usilování o vyrovnání s poškozeným, bydlení s rodičem, zákaz navštěvování určité akce, anebo kontaktu s určitými osobami.
- Napomenutí s výstrahou, kterým soud či státní zástupce mladistvému v přítomnosti zákonného zástupce důrazně vytkne protiprávnost jeho činu a upozorní ho na konkrétní důsledky, jež mu hrozí v případě, že by v budoucnu páchal další trestnou činnost.

5. Postpenitenciární zacházení

5.1 Postpenitenciární zacházení

Postpenitenciární zacházení je dovršením procesu reintegrace a resocializace pachatele trestného činu. Je posledním krokem v procesu prevence recidivy. Činnosti související s postpenitenciárním zacházením mají přemostit život vězně s životem reálným. Člověk, který několik měsíců či let žil izolovaně do každodenního běhu, musí být na návrat do společnosti a na požadavky života v ní připravován. Úspěšným předpokladem postpenitenciárního zacházení je kvalitní a dostatečná práce s pachatelem trestného činu od počátku jeho odsouzení (nebo třeba již od počátku trestního stíhání). Postpenitenciární zacházení tak musí zapadat do vhodně nastaveného systému kvalitní kontinuální sociální péče a účelně může fungovat pouze v návaznosti na účinné penitenciární zacházení.

Myšlenka pomoci lidem končícím výkon trestu vychází z historických tradic a myšlenkových proudů, ať už v návaznosti na tradice křesťanské i zcela mimo ně stojící. Taková pomoc odpovídá i požadavkům moderního státu, humanismu a zdravé společnosti. Každý člen lidského společenství má vůči druhému závazek pomoci a povinností všech je neustále prohlubovat společenskou sounáležitost. (L.L.Fuller). Společnost by nebyla společností, kdyby se nesnažila o sounáležitost svých členů. Jakékoli lidské společenství by postrádalo smysl v případě, že by její kroky nevedla chuť k dalšímu fungování, a toto fungování je možné pouze za předpokladu, kdy je potřebným osobám poskytnuta pomocná ruka. Na druhé straně této úvahy potom stojí čistě pragmatický pohled. Společnost musí chránit sama sebe proti všem rozkladným vlivům, tedy i proti jedincům, kteří se obtížně adaptují na obecně platné normy. Jedinou účinnou a zároveň humánní cestou ochrany je právě opakovaná nabídka začlenění. Fungování jedince ve společnosti bez potřeby využívání nelegálních prostředků je možné pouze za předpokladu, kdy je zde pro všechny dostatek příležitostí k uspokojování potřeb způsoby legálními.⁵⁷

⁵⁷ Černíková, V. Sociální ochrana, Praha: Policejní akademie ČR, 2005, s. 149

5.2 Pojem postpenitenciárního zacházení

Postpenitenciární zacházení představuje specifickou oblast sociální péče o člověka, který prošel trestním řízením a výkonem trestu odnětí svobody nebo ochranným léčením a ochrannou výchovou. Je tedy zároveň kontrolním mechanismem a nabídkou sociální služby, obsahující v sobě pomoc a prostředky. Obsah postpenitenciárního zacházení můžeme vymežit.⁵⁸

- ve smyslu pouze nepovinné péče, na základě dobrovolnosti, odsouzeným osobám po výkonu trestu, které projeví o podobnou službu zájem.
- v širším pojetí, kdy kromě této neformální dobrovolné péče je zde ještě forma státem aprobovaného nuceného povinného dohledu nad zvláště narušenými osobami v oblasti sociální adaptace, reintegrace, kde je velké riziko opětného sociálního selhání
- v nejširším pojetí, kdy postpenitenciární péče zahrnuje sociální péči a pomoc ze strany společnosti bezplatně všem pachatelům, i těm, kteří si odpykali jakýkoli jiný trest než trest odnětí svobody. Přibývá zde i další, tzn. ranná pomoc, to znamená pomoc již v momentu konfliktu se zákonem v přípravném řízení

5.3 Povinné postpenitenciární zacházení

5.3.1 Povinné postpenitenciární zacházení

Existence povinného postpenitenciárního zacházení vychází z předpokladu, že postpenitenciární pomoc a služby na dobrovolném základě nebudou naplno využívány.⁵⁹ Navíc to budou právě osoby nejvíce ohrožené možnou recidivou páčání trestné činnosti, které skutečně účelnou pomoc odmítnou, neboť nepocítují žádný problém ve svém dosavadním životě. V současné době se povinné postpenitenciární zacházení týká především osob propuštěných předčasně z výkonu trestu a v širším měřítku sem lze zahrnout i dohled stanovený nad podmíněně odsouzenými. U druhého institutu sice nejde o postpenitenciární zacházení, ale součást trestu samotného, nicméně

⁵⁸ Černíková, V. Sociální ochrana, Praha: Policejní akademie ČR, 2005, s. 152

⁵⁹ Černíková, V. Sociální ochrana, Praha: Policejní akademie ČR, 2005, s. 157

podstata je velmi podobná. Pachateli trestného činu je svěřena určitá důvěra, že nadále postačí, když mu budou stanovena určitá omezení při pobytu na svobodě. Povinné postpenitenciární zacházení zde tedy zastává roli určitého státem zajištěného dohledu a zároveň plní funkci sociální a výchovnou.

Historicky není ani povinné postpenitenciární zacházení žádnou novinkou. Ve světovém měřítku je uváděn již v roce 1757 první předchůdce paroly - anglický zákon o transportu odsouzených (the English transportation law). Na jeho základě bylo možno transportovat schopné delikventy do kolonií, kde byli ve volné komunitě využíváni jako levné pracovní síly.⁶⁰

V českých podmínkách začíná historie povinného postpenitenciárního zacházení za Rakouska-Uherska zřízením policejního dohledu a donucovacích pracoven. Podle zákona č. 108/1873 ř.z. mohl soud v potřebných případech přímo v rozsudku stanovit, že u daného odsouzeného se vzhledem k jeho společenské rizikovosti připouští uložení policejního dohledu, a to až na dobu tří let. Zákon č. 89/1885 ř.z. umožňoval v případě opakovaného odsouzení pachatele pro stanovené trestné činy uložit kromě trestu odnětí svobody následný nucený pobyt v donucovací pracovně, a to až na dobu pěti let.⁶¹

Za první republiky byl přijat zákon číslo 562/1919 Sb., o podmíněném odsouzení a podmíněném propuštění, který spolu s prováděcím vládním nařízením číslo 598/1919 Sb. nově upravil takzvaný ochranný dozor. Tento dozor nebyl považován za součást trestu či specifické omezování propuštěného, ale za manifestaci důvěry společnosti v odsouzeného a způsob výchovného působení.

V rámci komunistického režimu zaznamenáváme přerušení vývoje podobných institutů. K opětovnému navázání dochází až v sedmdesátých letech zakotvením ochranného dohledu. Ten byl ukládán soudem obligatorně v případech ukládání nepodmíněného trestu odnětí svobody zvláště nebezpečnému recidivistovi a fakultativně v případech ukládání nepodmíněného trestu odnětí svobody pachateli, u něhož vzhledem k jeho osobě, předchozímu způsobu života, prostředí, ve kterém žil, a povaze spáchané trestné činnosti, bylo možné očekávat, že se bez dohledu nebude schopen úspěšně reintegrovat. Ochranný dohled bylo možné uložit na dobu jednoho roku až tři let. Vykonávaly jej orgány Veřejné bezpečnosti příslušné dle místa pobytu dohlížené

⁶⁰ Netík, K., Netíková, D., Hájek, S., Psychologie v právu, Praha: C.H.BECK, 1997, s. 46

⁶¹ Vantuch, P. Aktuální otázky postpenitenciární péče, Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1982, s.95

osoby. Tato osoba byla povinna sdělovat dohlížejícímu orgánu údaje o způsobu a zdrojích své obživy, hlásit se ve lhůtách, které orgán uložil, předem oznamovat vzdálení se z místa pobytu a strpět vstup orgánu do svého obydlí. Nad rámec těchto základních povinností mohl soud uložit další povinnosti a omezení směřující k tomu, aby odsouzený vedl řádný život.⁶²

Po listopadu 1989 je zrušen i ochranný dohled, považovaný v dané době za nástroj policejní represe. Současná úroveň povinného postpenitenciárního zacházení je výsledkem legislativních kroků učiněných na počátku 21. století. Zřízení Probační a mediační služby České republiky a následnou novelizací trestního zákona, která výslovně umožnila v případě podmíněného propuštění uložit nad pachatelem dohled.

5.3.2 Parole

Pojem parole není v českém právním systému přesně vymezen, ale v praxi je jím označován průběh přípravy a rozhodování soudu o podmíněném propuštění, kdy soud při svém rozhodování zohledňuje zprávu probačního pracovníka. Jeho účelem je zajistit, zda se odsouzený osvědčí v prostředí svobodné společnosti. V současné právní úpravě najdeme paroly ve formě podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody spojeného s dohledem. Možnost uložení dohledu se výslovně objevila v trestním zákoně novelizací účinnou k 1. 1. 2002.

Úpravu podmíněného propuštění nalezneme v trestním zákoně (§ 61), procesní stránku upravuje trestní řád (§ 331 a následující). Řízení je zahajováno na návrh, rozhoduje o něm okresní soud. V úvahu přichází u odsouzených po výkonu poloviny uloženého trestu, respektive po výkonu dvou třetin trestu u zvláště nebezpečných recidivistů či pachatelů stanovených trestných činů. Podmíněné propuštění je namíste pouze tehdy, jestliže u odsouzeného, kromě dobrého chování vzhledem k účelu trestu lze předpokládat, že povede na svobodě řádný život nebo je u soudu stanovena adekvátní záruka. Jinými slovy, je potřeba učinit závěr, že po propuštění nebude pro společnost příliš velké riziko recidivy odsouzeného. V praxi se mimo jiného zkoumá také rodinná situace odsouzeného, zajištěnost bydlení a možnosti obživy.⁶³

⁶² Vantuch, P. Aktuální otázky postpenitenciární péče, Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1982, s. 96. a následující

⁶³ Šlosar, J., Vaněček, P. K některým otázkám podmíněného propuštění. In Trestní právo č. 8, 2004, s.20

Je třeba, aby nikdy nebylo dopuštěno zautomatizování podmíněného propuštění. Vždy a u každého případu samostatně, musí být posuzovány odpovídající předpoklady.

Soud při podmíněném propuštění stanoví zkušební dobu na jeden rok až sedm let. O paroly můžeme mluvit pouze za předpokladu, že soud zároveň vysloví nad pachatelem dohled nebo využije možnosti uložit propuštěnému přiměřené povinnosti. Dohled při podmíněném propuštění vychází ze stejné úpravy jako při výše zmíněném podmíněném odsouzení. Nestanoví-li příslušný předseda senátu jinak, předkládá mu probační úředník nejméně jednou za šest měsíců zprávu o průběhu výkonu dohledu, plnění přiměřených omezení, povinností a poměrech propuštěného. Pokud podmíněně propuštěný vede ve zkušební době řádný život a vyhoví uloženým podmínkám, vysloví soud, že se osvědčil, jinak rozhodne, a to i již během zkušební doby, že se zbytek trestu vykoná.

Z praktických zkušeností s parole uveřejněných v časopise České vězeňství vyplývá:⁶⁴

- důležité je, aby byly odsouzenému nabídnuty podmínky podobné jako při ukončení trestu po vykonání celé jeho délky, to znamená, že svůj význam má i práce s odsouzeným ve vězení. Vždy by se mělo jednat nejen o kontrolu, ale především o pomoc.
- zákonem předpokládaná zkušební doba (až 7 let) je zbytečně vysoká pro dohled probačního úředníka po celou dobu. Dohled je efektivní, pokud je veden intenzivně, ihned poté, co rozhodnutí o podmíněném propuštění nabude právní moci. Teorií uznávaná a praxí osvědčená doba potřebná k přechodu do společnosti je dva, maximálně tři roky. Následně se stává spíše kontraproduktivní nebo minimálně pouze formální záležitostí.
- řešením by byla možnost vyslovení dohledu pouze na část zkušební doby. V daném případě by byl klient veden, postupně mu předávány kompetence, přebíral by odpovědnost sám za sebe a za dodržení

⁶⁴ Vencl, M., Špinková, P. Parole v praxi In České vězeňství 6/2006

zkušební doby. Podobné řešení by jistě zefektivnilo práci probačních úředníků a nenutilo by k činnosti tam, kde již není třeba. Méně klientů by znamenalo více příležitostí k individuální práci s každým z nich.

5.4 Úředník Probační a mediační služby

Klíčové postavení v oblasti povinné postpenitenciární péče zaujímá Úředník Probační a mediační služby – probační úředník. Kromě této činnosti zasahuje i do řady dalších procesů. Vykonává nejnáročnější úkony spojené s probačními a mediačními činnostmi, vytváří předpoklady k tomu, aby věc mohla být ve vhodných případech projednána v některém ze zvláštních druhů trestního řízení, nebo mohl být uložen a vykonán trest nespojený s odnětím svobody, anebo vazba byla nahrazena jiným opatřením. Ve stanovených případech poskytuje obviněnému odborné vedení a pomoc, sleduje a kontroluje jeho chování a spolupracuje s rodinným a sociálním prostředím, ve kterém žije a pracuje, s cílem, aby v budoucnu vedl život v souladu se zákonem.

Základní úroveň odbornosti pro výkon funkce úředníka PMS je dána kvalifikačním předpokladem pro výkon těchto funkcí podle zák. č.257/2000 Sb. Pro úředníky se jedná o vysokoškolské vzdělání magisterského stupně. Druhou úroveň tvoří kvalifikační vzdělávací kurs pro úředníky (doba trvání 12 měsíců). Kvalifikační vzdělávací kurs je přípravou pro složení odborné zkoušky. Třetí úroveň odbornosti úředníků je tvořena celoživotním vzděláváním, které reflektuje aktuální změny trestních kodexů a moderní metody v probačních a mediačních činnostech. Součástí této úrovně jsou supervizní setkání určená k reflexi případové studie. Bezúhonnost jako nutnou podmínku výkonu této profese není snad ani třeba uvádět.⁶⁵

Vedle úředníků působí v rámci Probační a mediační služby ještě takzvaní asistenti. Asistent PMS vykonává jednotlivé úkony podle pokynů úředníka resp. vedoucího střediska PMS. Základní úrovní odbornosti pro výkon funkce asistenta PMS je středoškolské vzdělání, přičemž každý musí absolvovat kvalifikační vzdělávací kurs v délce trvání 6 měsíců a musí složit odbornou zkoušku.

⁶⁵ URL: <http://www.pmscr.cz>

5.5 Postpenitenciární péče

5.5.1 Postpenitenciární péče

Vedle povinného postpenitenciárního zacházení existuje v rámci služeb sociální sítě i postpenitenciární zacházení fungující na principu dobrovolnosti – postpenitenciární péče. Účelem postpenitenciární péče poskytované sociálním kurátorem je pomoci propuštěným zvládnout adaptační proces a vést je na cestě k úspěšné resocializaci. Je nezbytné, aby propuštění byli informováni o možnosti této péče. Nejčastěji se tak děje přes pracovníky Vězeňské služby ČR a informativním dopisem od příslušného sociálního kurátora. Sociální kurátor, zcela v souladu s principy kontinuální sociální péče, pomalu v průběhu trestu přebírá iniciativu a připravuje klienta na odchod z vězení. Obsahová stránka této pracovní pozice do značné míry celý proces státem zajišťované postpenitenciární péče. Vedle pozice sociálního kurátora působí ve stejné oblasti, ale na úrovni kraje tak zvaný metodik sociální prevence.

5.5.2 Sociální kurátor

Sociální kurátor je praxí zažitě pojmenování pro pracovníky na obecních úřadech obcí s rozšířenou působností, kde kromě přímé práce s osobami ohroženými sociálním vyloučením, zajišťují koordinační činnosti v oblasti sociálních služeb určených pro tuto cílovou skupinu. Cílovou skupinu sociálního kurátora vymezuje zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách v § 92 písm. b), kde se jedná o:

- osoby ohrožené sociálním vyloučením z důvodu předchozí ústavní nebo ochranné výchovy nebo výkonu trestu,
- osoby, jejichž způsob života může vést ke konfliktu se společností.

Mimo to je tato skupina dále definována v § 2 odst. 6 zákona č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů, dle kterého za osobu v hmotné nouzi může orgán pomoci v hmotné nouzi považovat též osobu propuštěnou z výkonu vazby nebo z výkonu trestu odnětí svobody. Zákon o pomoci v hmotné nouzi dále stanovuje, že obecní úřad obce s rozšířenou působností v souladu s § 62 písm. a) tohoto zákona rozhoduje o přiznání a výši mimořádné okamžité pomoci pro tyto specifické

cílové skupiny a dávku vyplácí. Poskytnutí této dávky je možné podmínit sestavením a plněním programu individuálního motivačního postupu, který vypracovává obecní úřad obce s rozšířenou působností a který je určený k odvrácení sociálního vyloučení osob uvedených v § 2 odst. 6 zákona č.111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi.⁶⁶

Pracovní náplň sociálního kurátora stejně jako jeho působnost je rovněž odvozena z odstavce b) § 92 zákona č. 108/ 2006 Sb., o sociálních službách, který stanoví, že obecní úřad obce s rozšířenou působností koordinuje poskytování sociálních služeb a poskytuje odborné sociální poradenství osobám ohroženým sociálním vyloučením z důvodu předchozí ústavní nebo ochranné výchovy nebo výkonu trestu, osobám jejichž práva a zájmy jsou ohroženy trestnou činností jiné osoby a osobám, jejichž způsob života může vést ke konfliktu se společností. Přitom spolupracuje se zařízeními pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy, s Vězeňskou službou České republiky, Probační a mediační službou České republiky, správními úřady a územními samosprávnými celky.

V oblasti koordinační činnosti je náplní práce sociálního kurátora:

- mapovat a vyhodnocovat potřeby uživatelů sociální služby.
- mapovat a vyhodnocovat aktuální stav poskytovaných služeb v regionu pro danou cílovou skupinu
- iniciovat vznik chybějících sociálních služeb pro cílovou skupinu osob ohrožených sociálním vyloučením.
- vyhledávat zájemce o sociální služby v jejich přirozeném prostředí

V souladu s legislativní úpravou tedy sociální kurátor vykonává také analytickou a koncepční činnost, zajišťuje součinnost s relevantními institucemi spolupracuje s metodikem sociální prevence.

V oblasti přímé práce s klientem sociální kurátor především aplikuje metody kontinuální sociální práce, kterými minimalizuje následky nepříznivé sociální situace

⁶⁶ Příručka pro metodiky sociální prevence a sociální kurátory. Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky, Ostrava 2007, s. 3 - 12

klientů. K náležitému poskytování péče potřebuje sociální kurátor nejprve získat přehled o osobě a sociálním postavení svého klienta. Za tímto účelem vede kompletní spis, který obsahuje anamnézu, často vypracovanou se sociálním pracovníkem vězeňské služby. Zkoumá se rodinný původ klienta, typ rodiny a její sociální status, vztahy v rodině a případné patologické prvky. Aby mohl sociální kurátor postupovat individuálně v jednotlivých případech, musí klienta dobře znát. Velice cenné jsou samozřejmě i informace získané při prvním kontaktu a osobním rozhovoru. Následně stanoví sociální kurátor na základě své úvahy a zažité praxe strategii, která by měla v obecné rovině sledovat následující cíle:⁶⁷

- formulování cílů spolupráce a vytvoření nabídky alternativ strategií
- poskytnutí všech informací potřebných k překonání jejich nepříznivé životní situace
- zprostředkování kontaktu se společenským prostředím
- zmírnění dopadu vlivu rizikových skupin na klienta.
- příprava plynulého přechodu z vězení do běžného života

Kvalifikační předpoklady pro výkon povolání sociálního kurátora jsou odvozené od předpokladů pro výkon povolání sociálního pracovníka stanovené § 110 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, kde odst. 1) vymezuje, že předpokladem k tomuto výkonu je způsobilost k právním úkonům, bezúhonnost, zdravotní způsobilost a odborná způsobilost podle tohoto zákona.

5.5.3 Metodik sociální prevence

Metodik sociální prevence je odborným pracovníkem krajského úřadu, jeho kompetence vyplývají z § 67 odst. 1, písm. c) zákona č. 129/2000 Sb., o krajích (krajské zřízení), kde se ukládá krajskému úřadu povinnost poskytovat odbornou a metodickou pomoc obcím, v písmenu e) pak organizovat kontrolu výkonu přenesené působnosti obcí.

⁶⁷ Příručka pro metodiky sociální prevence a sociální kurátory. Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky, Ostrava 2007, s.13 - 16

Ve vztahu k sociálním kurátorům spočívá jeho činnost zejména v jejich metodickém vedení. Metodik svolává a iniciuje pravidelná setkání se sociálními kurátory, provádí metodické dohlídky, zjišťuje vzdělávací potřeby sociálních kurátorů a na základě zjištění zprostředkovává odborné semináře a účast na celoživotním vzdělávání. Zprostředkovává sociálním kurátorům supervizi odborníkem s příslušným výcvikem. Monitoruje na úrovni kraje cíle a opatření vytýčená v rámci komunitního plánování jednotlivých obcí.

Ve vztahu k MPSV ČR zajišťuje tok informací z MPSV ČR až na úroveň sociálních kurátorů a zpět, připomínkuje návrhy legislativních úprav, které zpracovává z návrhů sociálních kurátorů a dále o nich jedná s MPSV ČR. Spolupracuje s dalšími subjekty, které poskytují služby dané cílové skupině.⁶⁸

5.5.4 Vybrané praktické okruhy poskytovaného postpenitenciární péče

V praktické rovině je klient, nucen řešit velice pragmatické každodenní problémy. Nejběžnější činnosti sociálního kurátora proto souvisí s obyčejnými lidskými životy. S hledáním šance rozumné existence. Jednotlivé okruhy jsou doplněny o zkušenosti sociální kurátorky pro Prahu 4 (uvedeny kurzívou).

Otázka bydlení

Za základní předpoklad fungování propuštěného lze považovat vyřešení otázky bydlení. Pokud je zřejmé, že si odsouzený nebude schopen vyřešit tuto otázku sám, je na místě, aby sociální kurátor předvídal budoucí vývoj, a to i v případě, že odsouzení nemusí dosud cítit potřebu uvedené řešit. Cílem práce před propuštěním mimo jiné je, aby odsouzený měl již v okamžiku propuštění zajištěno bydlení. Ideální je situace, kdy se propuštěný může vrátit do bytu či domu, kde bydlel dříve nebo kde ho nechá bydlet jeho rodina, příbuzní, známí. V tomto případě je ovšem řešení otázky bydlení vázáno na vývoj vztahů mezi uvedenými osobami a propuštěným. Krize těchto vztahů může vést k nutnosti brzy řešit bydlení znovu. Není-li možné řešit problém uvedeným

⁶⁸ Příručka pro metodiky sociální prevence a sociální kurátory. Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky, Ostrava 2007, s.36 - 40

způsobem, nastává situace, kdy by měla být schopna poskytnout nějakou příležitost obec. Existují řešení, jak využití obcí či státem spravovaných ubytovacích zařízení, popřípadě alespoň zprostředkování možnosti bydlení v rámci soukromých poskytovatelů.

Většina propuštěných má určité sociální vazby na příbuzné či známé. Obvykle je zde tedy šance zajistit si minimálně zpočátku ubytování tímto způsobem. Pro méně šťastné existují, alespoň na území hlavního města, relativně dobré možnosti. Slušné ubytování nabízí rozličné azylové domy, hostel provozovaný přímo magistrátem nebo známá loď pro bezdomovce na Vltavě. Ceny se pohybují už od 20 Kč za osobu a noc. Za několik desítek korun se dá i najít, příležitosti jsou pro ty, kteří chtějí i v případě osobní hygieny.

Otázka pracovního uplatnění

Není-li propuštěný hmotně zajištěn, zůstává odkázán na podporu v nezaměstnanosti a nesplňuje-li podmínky pro její výplatu, na sociální záchrannou síť. Dlouhodobé setrvání osob v závislosti na dávkách sociální podpory s sebou nese logicky celou řadu nežádoucích důsledků. Nalezení pracovního uplatnění je klíčovým předpokladem reintegrace. Úřady práce jsou sice povinny propuštěným na základě zákona o zaměstnanosti věnovat zvýšenou péči, skutečnost je ovšem spíše pravým opakem. Osoba se záznamem v trestním rejstříku má na trhu práce minimální šanci. Navíc je takový zaměstnanec často jako „kriminálník“ nařčen hned v okamžiku, kdy dojde na pracovišti ke krádežím nebo čemukoli jinému, co na něj lze svést. Opačnou stranou mince je obvyklá nestálost propuštěných. Někdy dána osobnostně, někdy v důsledku času stráveného ve vězení. Získání práce je tedy teprve prvním krokem. V závislosti na narušení propuštěného, vhodnosti daného zaměstnání, pracovních podmínkách, přístupu ostatních zaměstnanců i vedení, zde hrozí větší či menší riziko porušování pracovního režimu či otevřený konflikt. Rozhodující pro vyřešení otázky pracovního uplatnění je proto schopnost propuštěného udržet si zaměstnání po delší dobu.

Zaměstnání je nejenom otázkou zařazení, ale především palčivou otázkou potřeby finančních prostředků, kterých se po ukončení trestu nedostává. I kdyby propuštěný začal okamžitě pracovat nebo zvládnul ihned nastartovat proces žádosti o peníze v rámci systému sociálního zabezpečení, první peníze přijdou až za měsíc. Určitě není lehké získat zaměstnání ani díky záznamu v trestním rejstříku. Ani zde ale není situace bezvýchodná. Obecní úřady mají často kontakty na zaměstnavatele, kteří jsou ochotni zaměstnávat i propuštěné z výkonu trestu odnětí svobody, ale především vydávat peníze i v kratším termínu (týden nebo i denně). Nejhorší překážku opět vytváří propuštěný sám. Jeho neochota pracovat a pravidelně vykonávat nějakou činnost. Dosažení prostředků nelegálním způsobem nebo třeba i jen žebrotou se jeví výrazně snazším.

Otázka bezprostředních potřeb

Není-li propuštěný zajištěn svými prostředky a nemá-li ani šanci zajistit si pomoc v rámci svých sociálních kontaktů, je nezbytné řešit jemu hrozící hmotnou krizi. Z tohoto důvodu stanoví § 7 odst. 5 vyhlášky č. 10/2000 Sb., o srážkách z odměny odsouzeného, možnost poskytnout při propuštění příspěvek až do částky 2000,- Kč. Na úseku sociální péče plní stejný účel jednorázová peněžitá či věcná dávka do výše 1000,- Kč. Základní věcnou (především jídlo a oblečení) pomoc lze zpravidla též zajistit pomocí zdrojů charitativních organizací.

Jednorázový finanční příspěvek je nejčastějším důvodem, proč klienti vyhledají sociálního kurátora. Různě je řešena otázka, jak přesvědčit klienta o účelném využití peněz. Propuštění mají většinou problém s penězi hospodařit. A navíc tisícikoruna zmizí opravdu rychle. I v případě spořivého zacházení přicházejí náklady s ubytováním, zařízením dokladů (nový občanský průkaz 100 Kč, fotografie na doklady více než 100 Kč apod.), jízdní doklady na MHD apod.. Velice často jsou tedy peníze vydané státem opět státu vráceny. V rámci snahy o výchovu pachatele řada obecních úřadů volí systém vydávání stravenek namísto peněz nebo vydávání příspěvku postupně. Obzvláště postupné vydávání „za odměnu“ má mít výchovný charakter. Postupuje se totiž tak, že za zajištění dokladů dostane propuštěný první část, za přihlášení na úřad práce

druhou část, a tak podobně. Specifickým nešvarem poslední doby, který lze zmínit je prodej občanského průkazu. Někteří žádají o nový průkaz několikrát do roka.

Sociální poradenství a terapie

Účelem sociálního poradenství je, aby se klient zorientoval ve své životní situaci, získal informace potřebné k jejímu řešení a předešlo se vzniku a rozvoji nežádoucích sociálních jevů. Dle potřeby může mít podobu jednorázové pomoci, zpravidla spočívající ve vysvětlení problému a způsobu, jak ho může klient vyřešit, či dlouhodobého procesu. Kurátor by měl začít u vytvoření reálné situace klienta, vyloučit nerealistická očekávání a pokračovat rozdělením problémů podle stupně řešitelnosti. Klienti mají často značné dluhy a jejich výše jim svazuje ruce při plánování čehokoli dalšího. Je žádoucí postupovat takovým způsobem, aby klient měl na vyřešení problému maximální podíl a sociální kurátor přímo zasahoval jen je-li to nezbytné.⁶⁹

Terapeutická činnost je zaměřená především na řešení kritických situací klienta, pozitivní změny klientovy osobnosti, jeho postojů a hodnotové orientace, řešení partnerských a rodinných vztahů. Schopnost klienta vytvářet a udržovat pozitivní vztahy je často narušena. Může být přítomen pocit nepřátelství a odmítání ze strany běžné populace. V některých případech je účel terapie naplněn již samotným zúčastněným vyslechnutím problémů klienta. Klient se má cítit kurátorem akceptován a respektován jako svobodná lidská bytost s právem na sebeurčení. Závadné jednání má být rezolutně odmítáno, ale chápáno jako odčinitelné a pro budoucnost zamezitelné selhání. Aktivita kurátora má směřovat především k přítomnosti a budoucnosti.⁷⁰

⁶⁹ Černíková, V. Sociální ochrana, Praha: Policejní akademie České republiky 2005, s.

⁷⁰ Romanová, L. Hlavní zásady sociální práce kurátora s klientem a spolupráce s psychologem, Ostrava, 1993, s. 2

6. Aktuální projekty související s problematikou prevence recidivy a postpenitenciárního zacházení

6.1 Rozvoj a financování projektů

Výrazným trendem několika posledních let je přechod iniciativy v oblasti postpenitenciární péče ze státních institucí na nestátní neziskové organizace. Snad ze všech úhlů pohledu se jedná o jev pozitivní. Péče se dostává do rukou lidí, kteří nejsou pouhými úředníky, za druhé vzhledem ke konkurenci projektů dochází k efektivnějšímu využití peněz i vyšší kvalitě služeb. Klíčovými se stávají výsledky, nikoliv pouhá činnost. V neposlední řadě je výrazně kladným rysem, že tento proces je státem podporován, a to prostřednictvím ministerstev (především Ministerstvo práce a sociálních věcí, Ministerstvo spravedlnosti i další), Ředitelství vězeňské služby ČR, jednotlivých věznic nebo Probační a mediační služby. Jako odborníci do problematiky vstupují zaměstnanci a spolupracovníci Institutu pro kriminologii a sociální prevenci, Českého helsinského výboru či zástupci vysokoškolských fakult s právním či sociálním zaměřením.

Nastartování popsaných procesů příkládám nebyvale rozsáhlé možnosti získání finančních prostředků pro sociální činnost, vzniku plně specializované instituce – Probační a mediační služby i stávajícímu nedostatku podobných aktivit. Svůj vliv sehrává také vznikající legislativa, která vede například k nutnosti hledání realizátorů probačních programů v rámci zákona o soudnictví ve věcech mládeže.

Díky vstupu do Evropské unie, nastavení systémů nových dotačních programů i zapojení komerčních subjektů do sociální práce se objevila řada příležitostí čerpání peněz. Neziskové organizace tak v případě správně nastaveného i načasovaného projektu měly šanci zaplatit nejenom materiální, administrativní a provozní náklady, ale především dostatečně odměnit koordinátory, lektory, odborné či ostatní pracovníky. Práce v sociální sféře se díky tomu stala atraktivní pro větší počet osob.

Zajímavým konkrétním příkladem zmíněné podpory ze strany státu může být vypisování dotačních programů příslušnými ministerstvy. Možné je zmínit kupříkladu inovační a pilotní programy MPSV, ve kterých se jako jedno z témat postpenitenciární péče objevila.

Samostatnou a velmi významnou kapitolou financování projektů, je dnes velmi intenzivně využívá podpora ze Strukturálních fondů EU, konkrétně Evropského sociálního fondu. Systém funguje tak, že Česká republika, prostřednictvím příslušného ministerstva, na základě dlouhodobějšího plánu (nyní 2007 – 2013) vypisuje programy čerpání prostředků, v rámci kterých se mohou jednotlivé subjekty v ČR realizovat.⁷¹

Jako třetí zdroj čerpání prostředků, který si zaslouží podrobnější zmínku, jmenujme dotace na vytváření specifických programů vycházejících ze zákona o soudnictví ve věcech mládeže – probačních programů.⁷² V souvislosti s přijetím zákona č. 218/2003 Sb. a s plněním úkolů v této oblasti je úkolem Probační a mediační služby podporovat vytváření a rozvoj probačních a jiných podpůrných sociálních programů, které budou navazovat na působení pracovníků Probační a mediační služby. Začalo proto hledání vhodných partnerů, kteří by byli schopni takovou službu zajistit. Byly stanoveny podmínky akreditačního řízení a rozjety pilotní programy, které měly ukázat životaschopnost jednotlivých přihlášených projektů. Dnes je samozřejmě již řada takových programů realizována, to znamená jsou i dostupné první zkušenosti a výsledky. Jedním z nich je i následně blíže popsán program Právo pro každý den.

Probační program Právo pro každý den

Realizováno: Partners Czech o.p.s.

Období: 2004 – současnost, program stále běží

Cílem projektu je vytvoření a další podpora probačního programu založeného na předávání sociálních dovedností a potřebných kompetencí pro zvládání složitých sociálních situací. Klienty programu jsou, jak vyplývá už ze samotného zákonného nastavení, mladí lidé mezi 15tým a 18tým rokem. Praxe však ukazuje, že účelné je občas zařadit i osoby věkem blízké (mladší i starší).⁷³

Případný výkon trestu spojený s odnětím svobody má pro takto mladé lidi nesporně devastující účinek. Probační program naopak nabízí alternativu, která jim umožňuje osvojit si řadu pozitivních návyků. Přidanou hodnotou Práva pro každý den

⁷¹ URL:<http://www.esfcr.cz>

⁷² URL:http://www.pmscr.cz/scripts/index.php?id_nad=57

⁷³ URL:http://www.partnersczech.cz/p_probacni.htm

je získání základních právních znalostí a schopnost jejich aplikace. Ku prospěchu věci zůstává jistě také skutečnost, že každá lekce bývá vedena hned dvojicí lektorů (odvádění obdobných lekcí dvojicí lektorů je v Partners Czech běžnou praxí). Velikou výhodou přípravy projektu byla možnost navázání na zkušenosti s podobnými leklemi realizovanými v předchozích letech pro středoškolské a vysokoškolské studenty.

Metodika programu spočívá v kombinaci tématicky zaměřených lekcí, přičemž každou z lekcí provází samostatný příběh.⁷⁴ Jednotlivé lekce zapadají do některého z bloků, odpovídajícímu určitému právnímu odvětví (občanské právo, trestní právo, pracovní právo ...). Vždy jde především o praktické zaměření. Cílem není obsáhnout celou právní problematiku, ale vybrat to, co může být pro klienty přínosné. Lekce z ústavního práva pomáhají pochopit význam lidských práv, z občanského práva vysvětluje, jak se bránit v případě reklamace, z pracovního práva seznamuje s pracovní smlouvou, z trestního práva demonstuje, proč je existence trestných činů nezbytná. Metody výuky nutí účastníky aktivně se do lekcí zapojovat. Součástí hodin je proto sehrávání scének, skupinová práce, prezentace vlastních názorů apod. Během jednotlivých aktivit jsou současně trénovány pro život nezbytné sociální dovednosti. Je rozvíjena schopnost sebe prezentace i obhájení vlastního názoru. Koncepce projektu vychází z myšlenky, že lepší sociální dovednosti zvyšují hodnotu klienta jako člověka hledajícího uplatnění ve společnosti. Právní znalosti zase umožňují lépe se bránit. Díky pochopení významu práva, konkrétně některých souvislostí s jeho vznikem a rolí ve společnosti, může klient jednodušeji obhájit nejenom sám před sebou, proč je správné upřednostňovat legální prostředky před nelegálními. Už od pilotního programu se navíc objevily další, zpočátku ne zcela zřetelné, kladné stránky navštěvování probačního programu. Klienty i lektory byly zmiňovány především tyto:

PRAVIDELNOST. Díky pravidelnosti lekcí a nutnosti je navštěvovat se klienti učí řádu, pořádku i nezbytnosti respektování pravidel.

AKTIVITA. Klienti získají novou netradiční aktivitu mimo své obvyklé činnosti (často relativně jednotvárné a spočívající často v konzumaci různých návykových látek).

⁷⁴ Jedna z lekcí viz. Příloha 2.

NOVÝ POHLED. Lekce dávají možnost, či dokonce určitým způsobem nutí, k vyjádření názorů a jejich konfrontaci. Obvykle se zde objevily pro účastníky zcela nové úhly pohledu na problematiku, která se zdá v okruhu podobně naladěných mladých lidí „zcela jasná“. Metody výuky a nastavení lekcí navíc umožňují, aby z nich odlišný pohled na problematiku vyzníval nenásilně.

DŮSTOJNOST. Lektori dovolují klientům, aby se spolupodíleli na pravidlech, za kterých jsou lekce vedeny. Navíc lektori nevystupují autoritativním způsobem. Během lekcí více řídí jejich průběh než přednáší. Klienti hodnotí velice kladně, že s nimi někdo hovoří bez despektu.

NOVÍ LIDÉ. Během programu se klienti setkávají s vrstevníky s podobným osudem. Mohou konfrontovat svůj osud s jejich a v bezpečném prostředí řešit podobné problémy. Sdílení problémů i zážitků z netradičně stráveného času pomáhá překonávat obtížné životní období.

Realizace projektu Program Právo pro každý den probíhá ve třech fázích. V první byla na základě zadání akreditačního řízení v rámci pilotního programu vybrána skupina mladých prvopachatelů, kterým byla nabídnuta možnost účasti na probačním programu. Dvojici lektorů tvořil vždy jeden metodik a jeden právník. Lektori, tvůrci lekcí, díky tomu hned viděli praktické fungování předchozí teoretické přípravy.

Na základě úspěšného pilotního programu a vyjádření podpory ze strany Probační a mediační služby, mohla být rozběhnuta druhá fáze projektu. Před jejím spuštěním byla dopracována na základě poznatků z pilotního programu metodika a vyladěny všechny potřebné lekce. Druhou fází bylo rozsáhlé celorepublikového školení budoucích lektorů v jednotlivých regionů. Během dvou let dvojice interních i externích lektorů Partners Czech připravovaly přihlášené na práci s mladistvými prvopachateli. Budoucí realizátoři projektu se rekrutovali z řad sociálních pracovníků, pedagogů, pracovníků PMS, ale také třeba právníků. Účastníci programu navštívili postupně pět dvoudenních bloků. Jejich součástí bylo předání potřebného know-how, ale také setkání s úředníkem Probační a mediační služby nebo praktická zkouška lektorských dovedností. Výsledkem druhé fáze bylo několik desítek proškolených

lektorů ze všech částí ČR. Každý úspěšný účastník obdržel příslušnou akreditaci Lektora probačního programu.⁷⁵

Ve třetí fázi přechází značná část iniciativy na proškolené ve fázi druhé. V rámci různých neziskových organizací vznikají samostatné projekty financování. Ve spolupráci s Probační a mediační službou jsou vytvářeny první skupiny cílových klientů. Partners Czech ještě celý rok zajišťuje na lekcích supervize.

Uvedený probační program jsem jako ukázkový zvolil především z důvodu svého aktivního působení v organizaci Partners Czech (externí lektorství). Mimo jiné jsem se letech 2004 – 2006 podílel na školení v rámci druhé fáze, a tak mám k této činnosti více než blízko. Při přípravě rozsáhlého manuálu jsem zasahoval i do podoby lekcí a jejich revize za účelem aktualizace s platnou právní úpravou. V současné době jsem akreditovaným lektorem Práva pro každý den a v budoucnu počítám s další prací s odpovídající cílovou skupinou. Právo pro každý den беру jako velice zdravé spojení dvou mě blízkých témat, práva a osobnostně – sociální výchovy.

Díky tomu, že se podařilo získat prostředky na rozšíření téměř do celé České republiky, je tento program téměř unikátním. Podobný rozsah mělo totiž z mnoha desítek původních projektů jen zhruba sedm. Právo pro každý den navíc reálně funguje. Po proškolení několika desítek lektorů je možné v případě potřeby realizovat program ve větší míře a bez zbytečných nákladů v kterémkoli kraji. Nevýhodou takto rozsáhlé činnosti ovšem zůstává, že program nelze bez značného počtu finančních prostředků efektivně koordinovat a rozvíjet. Předpoklad samostatné aktivity nově proškolených lektorů byl do značné míry přehnaný, a tak v řadě regionů program běží jen v omezeném rozsahu nebo vůbec.

⁷⁵ Probační a resocializační program Právo pro každý den – závěrečná zpráva, o.p.s. Partners Czech 2007

6.3 Příklady dalších zajímavých projektů

Projekt Šance

Realizováno: Sdružení pro probaci a mediaci v justici, o.s.

Období: 2006 – 31.8.2008

Činnost v rámci Projektu Šance se zaměřuje především na dospělé klienty. Hlavním cílem je napomoci propuštěným vězňům nalézt a udržet si práci. To znamená zvýšit tím jejich šanci na úspěšný návrat do společnosti. Má jít o komplexní nástroj kontinuální sociální péče. Předpokládá se spolupráce jak Probační a mediační služby ČS, tak Vězeňské služby ČR. V letech 2006 – 2008 proběhl ve Středních a Severních Čechách pilotní projekt, během kterého došlo zejména k těmto činnostem:⁷⁶

- reintegrační program ve výkonu trestu a zároveň mapování potřeb klientů
- školení mentorů – průvodců propuštěných, proškolení dobrovolníků z řad laiků
- přednášky, kulaté stoly, diskuze pro laickou veřejnost, vězně i zaměstnavatele
- kontakt s možnými zaměstnavateli, ochotnými zaměstnávat osoby se záznamem v rejstříku trestů
- práce na serveru nabízejícím práci dané cílové skupině
- příprava metodiky a odborných publikací⁷⁷
- realizace konference shrnující poznatky projektu

Služba Mentor 2008

Realizováno: Sdružení pro probaci a mediaci v justici, o.s.

Období: 01. 01. 2008 – 31. 12. 2008

Služba Mentor 2008 je příkladem programu, který slouží čistě romským klientům. Jde opět především o snížení rizika recidivy a sociálního vyloučení. Vzhledem k cílové skupině je třeba pracovat také na zlepšení informovanosti příslušníků romské menšiny o možnostech alternativních trestů a opatření, tedy o možnostech řešení konfliktu se zákonem bez sociálního vyloučení, které s sebou nese

⁷⁶ <http://equal.spj.cz/>

⁷⁷ Ukázka materiálů pro odsouzené viz. příloha 3.

trest odnětí svobody. Hlavní aktivitu tvoří terénní práce romských mentorů s klienty a průběžné supervize mentorů zaměřené na profesní rozvoj mentorů a zajištění kvality poskytovaných služeb. V průběhu projektu budou realizovány doprovodné PR aktivity zaměřené na odbornou veřejnost z oblasti trestní justice a sociálních služeb.⁷⁸

Probační program Laxus

Realizováno: o.s. Laxus

Období: 2006 - současnost

Pro příkladnost vezměme ještě program, který pracuje s tak závažným problémem jakým je drogová závislost. Klienty jsou mladiství, kteří mají v anamnéze užívání legálních i nelegálních drog a gambleři. Program je zaměřen na změnu životního stylu klientů uživatelů drog, kdy ideálním stavem je abstinence od návykových látek. Program zahrnuje jak složku výchovnou, tak i kontrolní. Cílem je přijetí zodpovědnosti za své chování a jeho následky. Součástí programu je testování na přítomnost drog. Program je koncipován na 12 měsíců, prvních šest měsíců probíhají konzultace 1x týdně, jsou zaměřeny na změnu životního stylu klienta, zejména abstinence od návykových látek a jeho sociální stabilizace. Po jejich uplynutí je sepsán nový kontrakt, konzultace v dalších 6 měsících jsou s delší frekvencí, jejich cílem je zejména udržení dosažených změn a podpora abstinence, příp. pomoc při řešení problémů, které přináší běžný život, a s nimiž si často klienti nevědí rady.⁷⁹

⁷⁸ <http://www.mentoring.spj.cz/>

⁷⁹ <http://www.laxus.cz/index.php?page=probacni-program>

7. Zhodnocení a možnosti změny

Dynamika prevence recidivy na terciární úrovni roste v posledních letech s nebývalou intenzitou. Do sociální oblasti se díky řadě kvalitně vedených vysokoškolských oborů dostává řada mladých odborníků, kteří mají chuť pracovat v odvětví, které přestává být opomíjenou „Popelkou“. Sociální oblast již není plně závislá na pravidelných dávkách ze státního rozpočtu, je možné dosáhnout na finanční prostředky i z jiných zdrojů. Vzniká tak šance na uplatnění odborníků, kteří mohou být díky smysluplným projektům zaplacení odpovídajícím způsobem, a tak motivováni do práce s jistě nelehkou skupinou klientů. Společnost si začíná uvědomovat, že jedinou šancí, jak „nerecyklovat“ nesocializované osoby, je postavit před ně nové příležitosti k životu. Vždyť před kým stojí jen cesta bez naděje na lepší existenci, ten bude vždy chtít získat něco na úkor těch z jeho pohledu šťastnějších. Každý z nás potřebuje dosahovat alespoň malých vítězství, takových, co nás utvrzují v tom, že za něco stojíme. Nabídka rozumné legální cesty může často přebýt potřebu získat vše okamžitě bez ohledu na prostředky. V aktivitách nestátních neziskových organizací vidím vstup do nové fáze demokratického vývoje. Rozvoj často zmiňované občanské společnosti i v této oblasti může pomoci zbourat řadu „zdi“, postavených v průběhu naší historie. Pevně věřím tomu, že pomalu končí období, kdy starost o občany tak zvaně společensky nepřizpůsobivé je ponechána čistě na státu, územních samosprávných celcích a státem zřizovaných či řízených subjektů.

System trestů dává čím dál tím více šanci k individualizaci trestu a rozlišení jednotlivých nuancí v nekonečném počtu možných okolností vedoucích ke spáchání trestného činu. Umožňují odlišit drobné detaily různých lidských pohnutek, důvodů i předpokladů vývoje dalšího páchání trestné činnosti. Soudci i státní zástupci dostávají do rukou prostředky, kterými mohou výrazně ovlivnit budoucnost pachatele trestného činu. Jedině dostatečně široký rejstřík zákonných možností může poskytnout šanci obsáhnout celou škálu různosti lidské osobnosti a lidského jednání.

V očích veřejnosti je určitě nutné podporovat poznání, že účelem trestu je především vrátit člověka k běžnému životu. Je třeba krotit všechna volání po tvrdém zpřísnění trestů i dlouhodobé izolaci pachatelů méně závažné trestné činnosti. Během trestního stíhání musí být maximálně šetřena práva obviněného. Ochrana především

před mediální stigmatizací musí být prioritou. Nesmí docházet k veřejnému odsouzení před uznáním viny k tomu aprobovanými orgány. Jen tak je možné zabránit negativnímu zásahu do života nevinných osob i nechtěnému dalšímu trestání těch vinných, nicméně již zákonným způsobem potrestaných.

V budoucnu vidím ještě větší potřebu rozvoje individuálního přístupu k odsouzeným. Nezbytnost pozitivní motivace lidí stržených trestním systémem víceméně „omylem“ na straně jedné, a výrazně direktivnější přístup k věčně se vracejícím recidivistům na straně druhé musí být základem pro nově nastavená pravidla. Odnětí svobody by mělo přestat být jednolitým celkem, a mělo by ještě více směřovat k rozdělení do většího počtu fází, od primárně nastaveného tvrdého režimu, až po uvěznění lišící se od běžného života jen drobnými detaily. Nastavená možnost přeřazení do věznice s mírnějším režimem ani vytvořená výstupní oddělení by neměla zůstat konečnou variantou.

Velký potenciál objevuji v rozvoji zmíněných nestátních neziskových organizací a jejich činnosti. Všechna pracoviště, která jsem navštívil, a všechny procesy, které jsem mohl osobně poznat, působí velice motivujícím dojmem. Na konzultacích a lekcích vládne přátelská atmosféra. Klienti zde dostávají zpětnou vazbu: „Pro nás jsi stále člověk. Počítáme s tím, že jsi v nepředstavitelně těžké situaci a čekáme, že přijdou další chyby. Nečekáme, že budeš skvělý. Čekáme jen, že máš chuť na sobě pracovat.“ Velice kladně také vnímám, že nikdo z mnou dotazovaných odborníků (zde se nezmiňuji jen o pracovnících neziskových organizací, ale i o sociální kurátorce a probačních úřednících) nemá přehnané představy, ale vnímá práci s klientem jako velice pomalý a pozvolný proces. Být tolerantní k chybám a oceňovat drobné pokroky, to je podstata efektivní práce s lidmi ve výkonu i po výkonu trestu.

Pracovníci fungující v sociálních službách dostávají do rukou nové prostředky. Mají šanci učit se novým postupům, konzultovat problémy své profese s ostatními kolegy, ale i specializovanými odborníky, mají šanci vybírat z mnoha různých titulů, které se objevují ať jako originální české práce nebo jako překlady zahraničních autorů. Stále zbytečná je zátěž administrativní a překvapivě špatně jsou nastavené procesy v oblasti sdílení a předávání informací. Tyto problémy by měly alespoň částečně anulovat v současnosti zaváděné počítačové systémy (týká se jak sociálních kurátorů, tak sociálních pracovníků vězeňské služby).

Zjištění o vývoji preventivních aktivit v terciární oblasti a s tím úzce spojeného odvětví postpenitenciárního zacházení jsou z mého pohledu vesměs kladná. Ve všech ohledech vidím neustálý vývoj, snahu o zlepšení a podporu nových myšlenek. Během hledání odpovědí v praxi jsem se setkal s řadou lidí na svých místech, objevil jsem neskutečný objem informací, ze kterých je možno čerpat. Zda se nové trendy odrazí skutečně pozitivně i do regulace vývoje počtu recidivních pachatelů, to ukáže až budoucnost následujících let či desítek let. Dnes už je ale možné říci, že odsouzení mají šanci vystoupit z bludného kruhu páchání trestné činnosti a konfliktu se zákonem. Jen ti, kteří takovým koloběhem prošli, mají ovšem šanci pochopit, jak moc je krok takovým směrem obtížný.

Závěr

Na začátku své práce jsem se po zkušenosti z práce na probačním programu a studia na právnické fakultě domníval, že moje znalosti o oblasti penitenciárního a postpenitenciárního zacházení jsou nadprůměrné. Hned z počátku práce se ale ukázalo, jak je zvolené téma neskutečně rozsáhlé. Rozličná literatura, mnoho různých zainteresovaných subjektů i dnes neopomenutelné internetové zdroje, především pak informace o probíhajících projektech obsahují nepřehlédnutelný rejstřík různých informací. Jsem velice rád, že jsem mohl díky této práci alespoň nepatrně nahlédnout do práce s odsouzenými pachateli trestných činů. Nyní už tedy vím, jak krátkozraký byl můj pohled na uvedenou problematiku při psaní úvodu této práce. Jsem přesvědčen, že jsem díky vytvoření předkládaného textu pochopil řadu souvislostí. Tyto souvislosti mi jistě pomohou v profesním životě, pokud v něm budu mít možnost zabývat se dozajista zajímavou problematikou postpenitenciárního zacházení.

Seznam literatury:

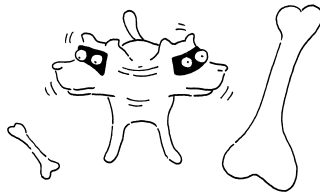
- ČERNÍKOVÁ, V., SEDLÁČEK, V. Základy penologie pro policisty, Praha: Policejní akademie České republiky, 2002.
- ČERNÍKOVÁ, V., MAKARIUSOVÁ, V., Sedláček, V. Sociální ochrana. 2. rozšířené vydání. Praha: Policejní akademie ČR, 1998,
- ČERNÍKOVÁ, V., Sociální ochrana, Praha: Policejní akademie České republiky, 2005
- ČÍRTKOVÁ, L., ČERVINKA, F. Forezní psychologie, Praha: SUPPORT, 1994
- FOUSEK, P. K některým problémům postpenitenciární péče. In Postpenitenciární péče na rozcestí. Praha: Ústav státu a práva ČSAV, 1991.
- GILLERNOVÁ, I., BOUKALOVÁ, H. VYBRANÉ KAPITOLY Z KRIMINALISTICKÉ PSYCHOLOGIE, Praha: Nakladatelství Karolinum, 2006
- HŮRKA, J., PETRAS, M. Základní aspekty hodnocení odsouzených (2.část), České vězeňství č.1, 2007
- CHALUPOVÁ, J. Etické předpoklady práce sociálního kurátora. In Postpenitenciární péče na rozcestí. Praha: Ústav státu a práva ČSAV, 1991
- CHYTL, O. Význam terapeutického vztahu v postpenitenciární péči. In Sborník přednášek ze XIV. konference Společnosti sociálních pracovníků České republiky. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky, 2004.
- INDRA, V. Výstupní oddělení věznice – vstupní brána do nového života, České vězeňství č. 2, 2007
- JELÍNEK, J. et. al. Trestní právo procesní, Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2002
- KAISER, G. Kriminologie. Praha: C.H. Beck, 1994
- MAHELOVÁ, H. Projekt studia odsouzených úspěšně pokračuje, České vězeňství č. 6, 2006
- MAREŠOVÁ, A. Důsledky dlouhodobého věznění. Trestní právo, 2004, č. 4-5
- Monitoring vězeňství v České republice v roce 1999: Výsledná zpráva projektu realizovaného za spolupráce Českého helsinského výboru, nadace rozvoje občanské společnosti a Fordovy nadace. Redakční úprava Richterová, L. Praha: Český helsinský výbor, 2000.
- NETÍK, K., NETÍKOVÁ, D., HÁJEK, S., Psychologie v právu, Praha: Nakladatelství C.H.Beck, 1997

- NETÍK, K., NETÍKOVÁ, D., Vybrané kapitoly z forenzní psychologie pro právníky, Praha: Univerzita Karlova 1994
- NOVOTNÝ, O., DOLENSKÝ, A., JELÍNEK, J., VANDUCHOVÁ, M., Trestní právo hmotné – I. Obecná část. Praha: Aspi Publishing, 2003
- NOVOTNÝ, O., ZAPLETAL, J. a kol., Kriminologie, Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2001
- NOVOTNÝ, O., ZAPLETAL, J. et al. Kriminologie, Praha: ASPI Publishing, 2004
- OSMANČÍK, O. Několik poznámek k otázkám prevence kriminality, České vězeňství, č. 1-2, 1994
- OSMANČÍK, O., SUCHÝ, O. K otázkám zvýšené účinnosti boje proti recidivě. Právnícké studie, 1972, č. XX
- PAVLOVSKÝ, P. a kol, Soudní psychiatrie a psychologie, 2., rozšířené a aktualizované vydání, Praha: Grada Publishing, 2004
- PLZÁKOVÁ, I. Sociální kurátor jako prostředník při jednání mezi klientem a institucemi. In Postpenitenciární péče na rozcestí. Praha: Ústav státu a práva ČSAV, 1991
- POSPÍŠIL, J. Uděláme vše pro to, aby vězeňská služba dostala více peněz a tabulkových míst, České vězeňství, č. 1, 2007
- Příručka pro metodiky sociální prevence a sociální kurátory. Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky, Ostrava 2007
- ROMANOVÁ, L. Hlavní zásady sociální práce kurátora s klientem a spolupráce s psychologem, Ostrava, 1993,
- ŠLOSAR, J., Vaněček, P. K některým otázkám podmíněného propuštění. In Trestní právo č. 8, 2004,
- VÁGNEROVÁ, M. Psychopatologie pro pomáhající profese. Rozšířené a přepracované vydání. Praha: Portál, 2008.
- VANTUCH, P. Aktuální otázky postpenitenciární péče. Brno: Univerzita J.E. Purkyně, 1982

Kriminalistická statistika
Vývoj recidivy v ČR 2000 - 2007

ROK	ZJIŠTĚNO SKUTKU	OBJASNĚNO SKUTKU	RECIDIVISTÉ	%
2000	391 469	172 245	62 919	36.5
2001	358 577	166 827	66 096	39.6
2002	372 341	151 492	70 473	46.5
2003	357 740	135 581	72 556	53.51
2004	351 629	134 444	74 097	55.11
2005	344 060	135 281	74 594	55.14
2006	336 446	133 695	73 316	54.83
2007	357 391	138 852	74 010	53.30

% Podíl recidivistů na spáchaných a objasněných trestných činech v procentech

ŘAZENÍ KARTIČEK S TRESTNÝMI ČINY

(LISTY
PRO UČITELE)

- Téma:** Zájmy chráněné trestním zákonem
- Cíle:** seznámit se se zájmy (hodnotami) chráněnými trestním zákonem, s definicí trestného činu a se strukturou trestního zákona, rozvíjet sebepoznání (členové skupinky konfrontují své představy s představami ostatních), zjišťování postojů ostatních a rozvoj tolerance k odlišným názorům, přehodnotit vybrané trestné činy podle svého žebříčku hodnot.
- Klíčové pojmy:** trestný čin, druhy trestných činů, trestní zákon
- Trvání:** 45 minut (15 minut řazení kartiček a 30 minut vyhodnocení a diskuse)
- Pomůcky:** připravené 3 - 4 sady kartiček s trestnými činy, barevná lepicí páska, trestní zákon č. 140/1961 Sb.
- Metody:** skupinová práce, diskuse, prezentace skupinové práce

I. Řazení kartiček

K této aktivitě je vhodné předem si připravit čtvrtky (velikosti A4 nebo A5), na které učitel/lektor napíše fixem velkými tiskacími písmeny trestné činy a jiné nevhodné způsoby chování (dále v této lekci naleznete jejich seznam). Doporučujeme napsat pro jednu třídu 3 - 4 sady těchto kartiček (protože studenti budou rozděleni do pracovních skupin), každá sada může být pro odlišení jinou barvou, nebo na jinak barevném papíře. Studentům na kartičky napište pouze název trestného činu (např. krádež, podvod), ostatní informace uvedené v tabulce, jako jsou parafráze zákona, možná výše trestu aj., jsou jen pro rozšíření potřebných informací pro učitele.

Při práci s mladšími studenty můžeme zařadit na kartičky i jiné typy chování odpovídající více zkušenostem dětí. Optimální počet kartiček pro skupinovou práci je 15 - 20.

Postup:

Rozdělte studenty do 3 až 4 skupinek po 4 - 12 členech, skupinky vytvořte náhodným dělením tak, aby v jedné skupince nebyli největší kamarádi. Každé skupince rozdejte jednu sadu kartiček, nejlépe pro každou skupinku v jiné barvě. Na každé kartičce je napsán jeden trestný čin nebo společensky špatně hodnocené chování.

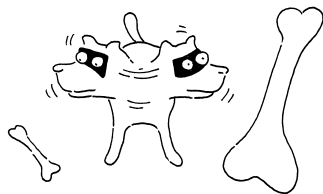
Přidělte každé skupince místo, na kterém bude samostatně pracovat. Není dobré mít stanoviště skupin příliš u sebe, neboť pak se skupinky navzájem ruší, „opisují“, dohadují atd.

Namalujte křídou nebo barevnou lepenkou na podlaze nalepte dvě rovnoběžné čáry - krajní hranice. Jednu vpředu místnosti, druhou na protilehlém konci. Optimální vzdálenost obou čar je cca 4 metry.

Zadání úkolu: „Pracujte společně ve skupince. Vaším úkolem bude nejprve přečíst společně činy, které jsou na kartičkách napsány. Potom byste se měli společně shodnout na pořadí, jak hodnotíte uvedené činy podle jejich závažnosti od nejméně po nejvíce závažné. Seřadte kartičky do řady za sebou, žádné dvě nesmí být vedle sebe.“

Nechte skupiny pracovat samostatně. Někdy bude obtížné, aby se studenti uvnitř skupiny na pořadí shodli. Zdůrazněte skupinkám, že nad výsledným seřazením se musí všichni dohodnout. Ověřte si, zda jsou pravidla pro práci jasná.

Nejlepší je, pokud skupinky seřadí kartičky na oddělených pracovních místech a teprve potom je vyskládají mezi dvě připravené čáry od jedné krajní hranice k opačné.

Výsledkem práce skupinky bude vyskládaná řada kartiček mezi připravenými čarami. Kartička s nejméně závažným trestným činem se bude dotýkat čáry na jednom konci místnosti, kartička s nejzávažnějším činem se bude dotýkat čáry na druhém konci místnosti. Vzdálenost mezi jednotlivými kartičkami závisí na skupince (srovnatelné trestné činy budou blízko u sebe).

Dokud studenti pracují, nevysvětľujte jim blíže „závažnost trestných činů“, ale znovu jim zopakujte zadání. (Cílem není seřadit kartičky podle výše trestu uvedeného v trestním zákoně nebo jiného „objektivního“ kritéria, ale vytvořit vlastní hodnotový žebříček a zamyslet se nad důsledky jednotlivých činů)

Čas na práci a seřazení kartiček určete na 15 minut.

II. Vyhodnocení aktivity - společná diskuse

 Začnete objasněním výsledku práce v první pracovní skupince. Budete probírat jednu kartičku po druhé (začnete třeba nejvíce nebezpečnými kartičkami) a dotazy na studenty si ověříte, zda rozumějí všem zmíněným trestným činům. Postupně se každé skupinky zeptejte:

- Podle jakých kritérií jste kartičky seřadili?
- Souhlasí všichni ve skupince s uvedeným pořadím? Pokud ne, tak proč?
- S kterou kartičkou jste měli při zařazení největší problém (rozumíte všem významům)?
- Jsou všechny činy uvedené na kartičkách definované v trestním zákoně jako trestné činy?
- Vyřadili byste některý z uvedených činů z trestního zákona, přidali byste tam naopak nějaký čin, který dosud není trestný? Svůj názor odůvodněte.
- Jak byste definovali trestný čin?

Další metodická doporučení

Studenti se vás pravděpodobně budou ptát, která skupinka vypracovala zadání správně. Správně to mají všechny skupiny, protože vždy závisí na kritériích, podle kterých je seskládali. Na závěr všechny oceňte a poděkujte za dobrou spolupráci.

III. Rozšiřující aktivita

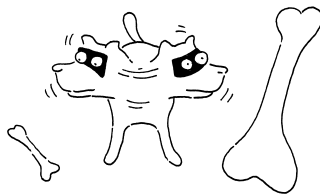
Na základě právě získaných znalostí se studentů ptejte:

- ➔ Jaký je smysl trestního zákona?
- ➔ Jaké jsou zájmy chráněné trestním zákonem? (Zájmy chráněnými zákonem jsou zejména život, zdraví, bezpečí a majetek občanů, státní zřízení a další).

Skutkové podstaty trestných činů jsou ve zvláštní části trestního zákona sestaveny podle chráněných zájmů do dvanácti hlav. Bližší informace k tomuto tématu jsou již uvedeny v úvodu kapitoly o trestním právu - lekce O1 Úvod.

Ptejte studentů a diskutujte s nimi:

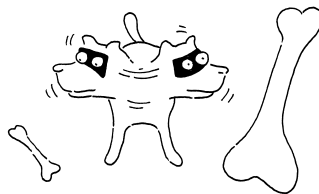
- ➔ Do které hlavy zákona byste každou kartičku zařadili?

Další varianty zadání:

V rámci protidrogové prevence můžeme použít jiné sady kartiček, na které napíšeme různé druhy drog a typy chování ve vztahu k závislostem na nich. Nebo pro další témata probíraná v této knize použijeme termíny obsažené jako klíčové v dané lekci (druhy trestů, téma rodinné právo, občanská společnost aj.) Tuto metodu můžeme použít pro všechny věkové kategorie dětí, mládeže i dospělých.

Návrhy na trestné a jiné činy napsané na kartičkách

Označení činu	Doplňující informace pro učitele
PODVOD	Trestný čin proti majetku (hlava devátá trestního zákona, § 250) <i>Parafráze znění: kdo ke škodě cizího majetku sebe nebo jiného obohatí tím, že uvede někoho v omyl, využije něčího omylu nebo zamlčí podstatné skutečnosti, bude potrestán odnětím svobody až na 2 léta nebo zákazem činnosti nebo peněžitým trestem nebo propadnutím věci; na 5 až 12 let odnětí svobody bude pachatel potrestán, způsobí-li činem škodu velkého rozsahu. Tento trestný čin je podrobně probrán v kapit. 6.6.</i>
HANOBENÍ NÁRODA, ETNICKÉ SKUPINY, RASY A PŘESVĚDČENÍ	Trestný čin hrubě narušující občanské soužití (hlava pátá trestního zákona § 198) <i>Parafráze znění: kdo veřejně hanobí národ, etnickou skupinu, jazyk, rasu nebo skupinu obyvatel pro jejich přesvědčení, vyznání nebo proto, že jsou bez vyznání, bude potrestán odnětím svobody až na 2 léta; pokud čin spáchá nejméně se dvěma osobami, bude potrestán odnětím svobody až na 3 léta. Tento trestný čin je podrobně probrán v kapit. 6.12.</i>
NEDOVOLENÁ VÝROBA A DRŽENÍ OMAMNÝCH A PSYCHOTROPNÍCH LÁTEK A JEDŮ	Trestný čin obecně nebezpečný (hlava čtvrtá trestního zákona § 187) <i>Parafráze znění: Kdo neoprávněně vyrobí..., prodá nebo jinak jinému opatří nebo pro jiného přechovává omamnou nebo psychotropní látku, bude potrestán odnětím svobody na 1 až 5 let; na 10 až 15 let bude pachatel potrestán, způsobí-li těžkou újmu na zdraví více osob nebo smrt, nebo spáchá-li takový čin ve spojení s organizovanou skupinou. Tento trestný čin je podrobně probrán v kapit. 6.13.</i>
NEDOVOLENÉ OZBROJOVÁNÍ	Trestný čin obecně nebezpečný (hlava čtvrtá trestního zákona, § 185) <i>Parafráze znění: Kdo bez povolení vyrobí nebo opatří sobě nebo jinému střelnou zbraň anebo ji přechovává, bude potrestán až na 1 rok nebo peněžitým trestem nebo propadnutím věci, v případě vážnějších následků na 1 rok až 5 let. Tento trestný čin je podrobně probrán v kapitole 6.11.</i>

KRÁDEŽ

Trestný čin proti majetku (hlava devátá trestního zákona, § 247)

Parafráze znění: kdo si přisvojí cizí věc tím, že se jí zmocní, bude potrestán odnětím svobody až na 2 léta nebo peněžitým trestem nebo propadnutím věci; na 5 až 12 let odnětí svobody bude pachatel potrestán, způsobí-li činem škodu velkého rozsahu.

Tento trestný čin je podrobně probrán v kapitole 6.7.

ZNÁSILNĚNÍ

Trestný čin proti svobodě a lidské důstojnosti (hlava osmá trestního zákona, § 241)

Parafráze znění: kdo násilím nebo pod pohrůžkou násilí donutí jinou osobu k souloži nebo jiným sexuálním praktikám, bude potrestán odnětím svobody na 2 léta až 8 let; na 10 až 15 let bude pachatel potrestán, způsobí-li tímto činem smrt.

Tento trestný čin je podrobně probrán v kapitole 6.15.

**NEDOVOLENÉ
PŘERUŠENÍ
TĚHOTENSTVÍ**

Trestný čin proti životu a zdraví (hlava sedmá trestního zákona, § 227)

Parafráze znění: kdo těhotné ženě pomáhá nebo ji svede k tomu, aby své těhotenství sama uměle přerušila, nebo jiného požádala nebo jinému dovolila, aby jí bylo těhotenství uměle přerušeno jinak než dle zákonných předpisů, bude potrestán odnětím svobody až na jeden rok; pokud pachatel způsobí těžkou újmu na zdraví nebo smrt, bude potrestán odnětím svobody na 1 rok až 5 let.

RVAČKA

Poperou-li se dva jedinci, není to pěkné, ale samo o sobě se ještě nemusí jednat o trestný čin. Rvačka sama o sobě se dostává do střetu s trestním zákonem v případě, že se jí účastní minimálně 3 lidé, kteří se nejen brání, ale i útočí jeden na druhého a dojde při ní k ublížení na zdraví. Jedná se pak o trestný čin proti životu a zdraví (hlava sedmá trestního zákona, § 225).

Parafráze znění: kdo úmyslně ohrozí život nebo zdraví jiného tím, že se účastní rvačky (nejméně 3 osob), bude potrestán odnětím svobody až na 6 měsíců; pokud tím způsobí těžkou újmu na zdraví nebo smrt, bude potrestán odnětím svobody na 6 měsíců až 5 let.

Pokud při rvačce nedojde k ublížení na zdraví, ale ke škodě na majetku (vyšší než Kč 5 000), pak to zákon jako rvačku nehodnotí, ale může se jednat o trest. čin poškozování cizí věci (podle § 257 odst. 1).

VRAŽDA

Trestný čin proti životu a zdraví (hlava sedmá trestního zákona, § 219)

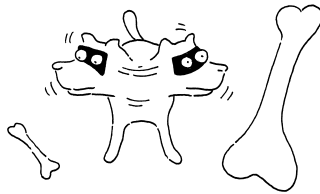
Parafráze znění: kdo jiného úmyslně usmrtí, bude potrestán odnětím svobody na 10 až 15 let.

Tento trestný čin je podrobně probrán v kapitole 6.20.

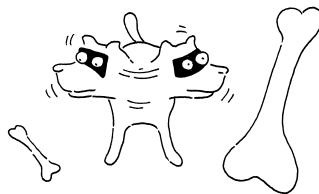
**TÝRÁNÍ
SVĚŘENÉ OSOBY**

Trestný čin proti rodině a mládeži (hlava šestá trestního zákona, § 215)

Parafráze znění: kdo týrá osobu, která je v jeho péči nebo výchově, bude potrestán odnětím svobody na 6 měsíců až 3 léta; případně na 2 léta až 8 let, pokud páchá čin zvlášť surovým způsobem, na více osobách nebo po delší dobu.

§ NEPOSKYTNUTÍ POMOCI	<p>Trestný čin hrubě narušující občanské soužití (hlava pátá trestního zákona, § 207)</p> <p><i>Parafráze znění: kdo osobě, která je v nebezpečí smrti nebo jeví známky vážné poruchy zdraví, neposkytne potřebnou pomoc, ač tak může učinit bez nebezpečí pro sebe nebo jiného, bude potrestán odnětím svobody až na 1 rok; pokud se jedná o zdravotníka, bude potrestán odnětím svobody až na 2 léta nebo zákazem činnosti.</i></p>
KUPLÍŘSTVÍ	<p>Trestný čin hrubě narušující občanské soužití (hlava pátá trestního zákona, § 204)</p> <p><i>Parafráze zákona: kdo jiného zjedná, přiměje nebo svede k provozování prostituce nebo z ní kořistí, bude potrestán odnětím svobody až na 3 léta; v případě vážnějších následků na 5 až 12 let.</i></p>
TÝRÁNÍ ZVÍŘAT	<p>Trestný čin hrubě narušující občanské soužití (hlava pátá trestního zákona, § 203)</p> <p><i>Parafráze znění: kdo týrá zvíře, ačkoli byl za obdobný přestupek v posledním roce postižen nebo za takový trestný čin v posledních dvou letech odsouzen, bude potrestán odnětím svobody až na jeden rok nebo zákazem činnosti nebo peněžitým trestem; spáchá-li čin na veřejném místě, bude potrestán odnětím svobody až na 2 léta.</i></p>
OPILSTVÍ	<p>Opilství samo o sobě trestné není. Trestné může být až v případě, když se člověk opilý nebo pod vlivem jiné toxické nebo návykové látky dopustí činu, kterým někomu ublíží nebo něco poškodí. Jedná se o trestný čin hrubě narušující občanské soužití (hlava pátá trestního zákona, § 201a)</p> <p><i>Parafráze znění: Kdo se požitím nebo aplikací návykové látky nebo jinak přivede, byť i z nedbalosti, do stavu nepřičetnosti a v něm se dopustí jednání, které má znaky trestného činu, bude potrestán na 3 léta až 8 let; dopustí-li se však jednání, které má jinak znaky trestného činu, na který zákon stanoví trest mírnější, bude potrestán oním trestem mírnějším.</i></p>
POŠKOZOVÁNÍ AUTORSKÉHO PRÁVA	<p>Trestný čin hospodářský (hlava druhá trestního zákona, § 152)</p> <p><i>Parafráze znění: kdo s dílem, které je předmětem autorského práva, neoprávněně nakládá způsobem, který přísluší autoru nebo jinému nositeli autorského práva, bude potrestán až na 2 léta nebo peněžitým trestem nebo propadnutím věci, v případě vážnějších následků na 6 měsíců až 5 let.</i></p>
ZNEUŽÍVÁNÍ PRAVOMOCI VEŘEJNÉHO ČINITELE	<p>Trestný čin proti pořádku ve věcech veřejných (hlava třetí trestního zákona, § 158)</p> <p><i>Parafráze znění: tohoto činu se dopustí pouze veřejný činitel, který s úmyslem způsobit jinému škodu nebo opatřit sobě nebo jinému neoprávněný prospěch vykonává svou pravomoc v rozporu se zákonem, překročí svou pravomoc nebo neplní povinnosti ve své pravomoci, bude potrestán na 6 měsíců až 3 léta nebo zákazem činnosti, v případě značné škody na 3 léta až 10 let.</i></p>

ÚTOK NA VEŘEJNÉHO ČINITELE

Trestný čin proti pořádku ve věcech veřejných (hlava třetí trestního zákona, § 155)

Parafráze znění: Kdo užije násilí v úmyslu působit na výkon pravomoci veřejného činitele nebo pro jeho výkon, bude potrestán odnětím svobody na 3 léta, pokud tím způsobí smrt, na 8 až 15 let.

TEROR

Trestný čin proti republice (hlava první trestního zákona, § 93)

Parafráze znění: Kdo v úmyslu poškodit ústavní zřízení republiky jiného úmyslně usmrtí nebo se o to pokusí, bude potrestán odnětím svobody na 12 až 15 let nebo výjimečným trestem.

KRÁCENÍ DANĚ

Trestný čin hospodářský (hlava druhá trestního zákona, § 148)

Parafráze znění: Kdo ve větším rozsahu zkrátí daň, poplatek, clo, pojistné na zdravotní pojištění, úrazové pojištění nebo na sociální zabezpečení nebo jinou jim podobnou platbu, bude potrestán odnětím svobody na 6 měsíců až 3 léta nebo peněžitým trestem. „Větší rozsah“ odpovídá tzv. větší škodě, tj. 50 000 Kč.

NEVĚRA

nevěra není podle českého práva trestným činem.

LHANÍ

Lhaní samo o sobě je nemorální. Trestní zákon nepostihuje lež jako uvedení nebo zatajení nepravdivých údajů obecně. Pokud však uvede nepravdu o konkrétní okolnosti svědek, znalec nebo tlumočnick během trestního stíhání, nebo pokud takovou okolnost zamlčí, jedná se o trestný čin křivé výpovědi a nepravdivého znaleckého posudku (§175). *Pokud někdo jiného lživě obviní z trestného činu proto, aby tomuto člověku přivodil trestní stíhání, jde o trestný čin křivého obvinění (§174). Řekne-li někdo o někom jiném nepravdivý údaj, který může (je způsobilý) značnou měrou ohrozit jeho vážnost u spoluobčanů, poškodit jej v zaměstnání, narušit jeho rodinné vztahy nebo způsobit jinou vážnou újmu, jedná se o trestný čin pomluvy (§ 206). Kdyby někdo úmyslně způsobil nebezpečí vážného znepokojení alespoň části obyvatelstva nějakého místa tím, že rozšiřuje poplašnou zprávu, která je nepravdivá, dopustil by se trestného činu šíření poplašné zprávy (§ 199).*

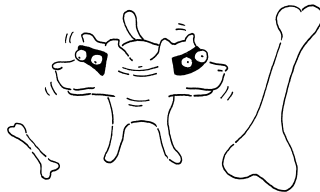
ŠIKANOVÁNÍ

Trestní zákon nezná pojem „šikana“. Jednání, které si obvykle pod tímto pojmem veřejnost představí, bude většinou možno podřadit pod skutkovou podstatu trestného činu vydírání.

Parafráze vydírání: kdo nutí jiného člověka násilím, pohrůzkou násilím nebo pohrůzkou jiné těžké újmy, aby něco konal, opominul nebo trpěl, bude potrestán odnětím svobody až na 3 léta.

Můžete do seznamu přidat i další kartičky s činy, které nejsou definované v trestním zákoně, ale zejména děti v mladším věku je velmi dobře znají např.: nedodržování pravidel při hře, podvádění, kouření, nedodržení daného slova aj. Studenti pak mohou diskutovat o tom, zda by do trestního zákona zařadili i některé činnosti, které v současnosti nejsou trestnými činy, nebo zda by naopak některé skutky z trestního zákona vyřadili.

Co se může stát při společné diskusi

- Někdo zásadně nesouhlasí s výsledným pořadím jeho skupinky, má jiný názor než většina.

Nevadí, je dobré, aby mohl říci, proč. Dovolte mu, ať se sám přiřadí do jiné skupinky, jejíž pořadí je mu nejbližší.

- Budete vyzváni jako lektor/ka, abyste kartičky seskládali podle tzv. „správného pořadí“.

Tomu se snažte vyhnout, protože při řazení je důležitá právě volba kritéria, podle kterého stanovujete pořadí. Někdo hodnotí činy podle nebezpečnosti pro celou společnost, jiný podle nebezpečnosti pro jedince. Je řada kritérií, podle kterých lze činy seskupit, všechna jsou možná - správná. I u samotných trestných činů, pokud jsou spáchány, soudce zvažuje nejen co se stalo, ale i další okolnosti, za kterých byl spáchán a které mohou ovlivnit i výši trestu. Neexistuje jen jediné správné řešení, vždy je třeba vidět chování v souvislostech a to je poznatek, který by si studenti měli z této lekce odnést.

UBYTOVÁNÍ

Můžete využít azylové domy a ubytovny. Prostředky na úhradu ubytování je v začátku možné získat z mimořádné okamžité pomoci – úhrada nezbytných nákladů. Pokud potřebujete, ubytování vám pomůže najít kurátor obecního nebo městského úřadu.

Potřebujete k tomu:

- doklad totožnosti a menší finanční obnos.

(Je také možné získat doplatek na bydlení od obecního nebo městského úřadu po posouzení situace.)

MIMOŘÁDNÁ OKAMŽITÁ POMOC - nenároková

Na základě žádosti u kurátora pro dospělé na městském nebo obecním úřadě můžete získat dávku ve výši 1000 Kč.

Je určena osobám, které nesplňují podmínky hmotné nouze, ale ocitnou se v situaci, kterou je nutno bezodkladně řešit – např. osoby ohrožené sociálním vyloučením. Není nároková, takže její přiznání závisí na rozhodnutí kurátora.

Potřebujete k tomu:

- občanský průkaz nebo náhradní doklad.

ÚŘAD PRÁCE – registrace = dávky + zprostředkování zaměstnání

Abyste měli nárok na podporu v nezaměstnanosti a dávky pomoci v hmotné nouzi, musíte se zaregistrovat do evidence uchazečů o zaměstnání na úřadu práce.

Potřebujete k tomu:

- zjistit si úřední hodiny,
- mít osobní doklady.

Zaregistrujte se do 8 dnů jako uchazeč o zaměstnání – jinak vám narůstá dluh na zdravotním pojištění!!!

JEDNORÁZOVÁ / OPAKOVANÁ DÁVKA POMOCI V HMOTNÉ NOUZI

1. příspěvek na živobytí: nároková (výše je na posouzení úředníka)

Nárok má osoba v hmotné nouzi, pokud její příjem / příjem společně posuzovaných osob nedosahuje částky živobytí (dříve životní minimum).

Výše je posuzována individuálně, na základě možností a snahy dotyčného řešit nedostatečný příjem.

Příspěvek na živobytí se žádá u místně příslušného obecního úřadu - tzn. tam, kde má klient trvalé bydliště.

Požádejte hned po výstupu z VTOS, jinak přicházíte o peníze!!!

2. doplatek na bydlení: nároková (výše je na posouzení úředníka)

Podmínkou nároku na doplatek na bydlení je získání nároku na příspěvek na živobytí a nároku na příspěvek na bydlení ze systému státní sociální podpory.

Potřebujete k tomu:

- zjistit si úřední hodiny,
- vyplnit formuláře,
- doložit potvrzení o zařazení do evidence úřadu práce,
- do 8 dnů nahlásit změny rozhodné pro přiznání dávky.

ZMĚNA ÚŘADU PRÁCE

Nechcete docházet na kontroly v místě svého trvalého bydliště, protože žijete jinde.

Potřebujete k tomu:

- sepsat žádost s odůvodněním na ÚP v místě trvalého bydliště.

Nebudete muset kvůli kontrolám navštěvovat úřad práce v místě trvalého bydliště, dávky pomoci v hmotné nouzi vám ale budou vypláceny tam.

POMOC PŘI ŘEŠENÍ DLUHŮ

Pokud máte nějaké dluhy, hrozí vám exekuce a vy nevíte, jak postupovat, můžete se obrátit buď na občanskou poradnu, která je v každém kraji, anebo na Český helsinský výbor, kde vám bezplatně poskytnou právní poradenství a pomohou najít řešení vašeho problému.

Potřebujete k tomu:

- kontakt na některou z občanských poraden: www.obcanske-poradny.cz
- kontakt na Český helsinský výbor: Štefánikova 21, 150 00, Praha 5
Telefon: +420 220 515 223
E-mail: pravni@helcom.cz, www.helcom.cz

leden

7 14 21 28
1 8 15 22 29
2 9 16 23 30
3 10 17 24 31
4 11 18 25
5 12 19 26
6 13 20 27

únor

4 11 18 25
5 12 19 26
6 13 20 27
7 14 21 28
1 8 15 22 29
2 9 16 23
3 10 17 24

březen

3 10 17 24 31
4 11 18 25
5 12 19 26
6 13 20 27
7 14 21 28
1 8 15 22 29
2 9 16 23 30

duben

7 14 21 28
1 8 15 22 29
2 9 16 23 30
3 10 17 24
4 11 18 25
5 12 19 26
6 13 20 27

květen

5 12 19 26
6 13 20 27
7 14 21 28
1 8 15 22 29
2 9 16 23 30
3 10 17 24 31
4 11 18 25

červen

2 9 16 23 30
3 10 17 24
4 11 18 25
5 12 19 26
6 13 20 27
7 14 21 28
1 8 15 22 29

červenec

7 14 21 28
1 8 15 22 29
2 9 16 23 30
3 10 17 24 31
4 11 18 25
5 12 19 26
6 13 20 27

srpen

4 11 18 25
5 12 19 26
6 13 20 27
7 14 21 28
1 8 15 22 29
2 9 16 23 30
3 10 17 24 31

září

1 8 15 22 29
2 9 16 23 30
3 10 17 24
4 11 18 25
5 12 19 26
6 13 20 27
7 14 21 28

říjen

6 13 20 27
7 14 21 28
1 8 15 22 29
2 9 16 23 30
3 10 17 24 31
4 11 18 25
5 12 19 26

listopad

3 10 17 24
4 11 18 25
5 12 19 26
6 13 20 27
7 14 21 28
1 8 15 22 29
2 9 16 23 30

prosinec

1 8 15 22 29
2 9 16 23 30
3 10 17 24 31
4 11 18 25
5 12 19 26
6 13 20 27
7 14 21 28

VÍCE INFORMACÍ

Sdružení pro probaci a mediaci v justici, o. s. (SPJ)

Soňa Šimková, koordinátorka projektu
tel.: +420 296 180 297-8
e-mail: simkova@spj.cz
<http://www.equal.spj.cz>

Regionální středisko:

O. s. Mosty - Kateřina Malá
tel.: +420 774 680 013
e-mail: os.mosty@seznam.cz

OP Nymburk - Veronika Pačesová
tel.: +420 737 104 928
e-mail: poradna.nymburk@centrum.cz

TENTO PROJEKT JE SPOLUFINANCOVÁN EVROPSKÝM SOCIÁLNÍM FONDĚM EU A STÁTNÍM ROZPOČTEM ČESKÉ REPUBLIKY

PRVNÍ KROKY

RÉSUMÉ

The work presented is a Master thesis completed at the Criminal law department under the Law faculty of the Charles' University.

It deals with recidivism, its causes and prerequisites of its occurrence. Preventive activities in the Czech republic are also a part of this project. Emphasis is put especially on tertiary preventive activities, namely working with people who have committed crime before. Postpenitential care plays an important role here, especially the problems of returning the convicted person into normal life.

For synoptic reasons, the text also contains the overview of the Czech legal regulations, especially the standards of the criminal law. The standards of the social security law, which determine the system made by the state for people exposed to social exclusion, are also dealt with here. Apart from the national legislative, the international regulations are also mentioned here, although they are rather informal recommendations of the EU.

A special chapter is devoted to Czech prison system. Conditions in Czech jails are described as well as programme set up for dealing with prisoners and also the difficulties of so called exit departments.

The most important part of the thesis contains information about the state and opportunities of the postpenitential care. These problems occur in two forms in the Czech republic - compulsory and the voluntary treatment. The compulsory form is connected with so called parole institute, which is the compulsory supervision of a conditionally dismissed person. The voluntary form consists of the possibilities and opportunities the state system can offer to the person who has just returned from jail. These are namely accommodation offers, employment opportunities, social security help and counselling. The subjects that offer this postpenitential help are also included in the text, especially the social assignees from the local authorities, probation and mediation service clerk or the social worker of the Prison service of the Czech republic. The work of non-state non-profit organizations was also given consideration here.

At the end of this thesis, important functioning projects are described and the opportunities for the development and changes are suggested.

Název práce: Postpenitenciární zacházení a prevence recidivy
Postpenitentiary care and prevention of recidivism

postpenitenciární péče	postpenitentiary care
terciární prevence	tertiary prevention
prevence recidivy	prevention of recidivism
trestní právo	criminal law
sociální práce	social work